

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta pedagogická

Diplomová práce

Tzv. druhá vlna českého undergroundu a někteří její

představitelé

Martina Plachá

Plzeň 2014

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

V Plzni 15. 4. 2014

Děkuji vedoucímu diplomové práce PaedDr. Jiřímu Staňkovi Csc., za jeho podporu a cenné rady.

ZADÁNÍ

Obsah

1 Úvod.....	1
2 Underground, český underground, český literární underground.....	3
2.1 Periodizace.....	6
2.2 Undergroundová tvorba a její šíření.....	8
3 Druhá vlna českého literárního undergroundu.....	9
3.1 Insitní umění a naivismus.....	10
3.2 Spojení s hudbou.....	11
4 Vratislav Machulka.....	12
4.1 Machulka básník.....	14
4.2 Machulka prozaik.....	21
4.2.1 Pohádky.....	21
4.2.2 Cestopis Maňana.....	22
4.2.3 Útržkovité záznamy.....	23
5 Pavel Zajíček.....	24
5.1 DG 307.....	25
5.2 Písňová tvorba.....	27
5.3 Zajíček básník.....	28
5.3.1 Zápisky z podzemí.....	30
5.4 Zvuky sirén a zvonů (Nénie).....	31
5.5 Kniha měst	31
6 Milan Koch.....	32
6.1 Koch básník.....	34
7 Závěr.....	37
8 Seznam použitých zdrojů a literatury.....	41
9 Resumé.....	44

1 Úvod

Ve své diplomové práci se zabývám tzv. druhou vlnou českého literárního undergroundu, jejími vybranými představiteli a díly, která v této době napsali.

V centru práce stojí přiblížení méně známých undergroundových umělců, jejichž texty podle mého názoru dokáží upoutat pozornost čtenáře i nyní. Domnívám se totiž, že v množství undergroundové tvorby každý čtenář může najít dílo, které ho zaujme. Pokud je totiž undergroundu něco vlastní, pak je to pestrost estetické i názorové orientace autorů.¹ Ale zorientovat se v této mase není pro veřejnost vzhledem k obrovskému množství knih, jež vyšly po roce 1989 a jež jsou chrleny takřka dennodenně, snadné.

Myslím, že mohu bez obav konstatovat, že nejen první vlna českého literárního undergroundu a její představitelé (E. Bondy, I. Vodsedálek, J. Krejcarová), ale český underground obecně se dostal v posledních letech mnohem více do povědomí čtenářů. Ať už díky činnosti studentů humanitních oborů, kteří často usilují svými pracemi o prezentaci dané doby, nebo výzkumu Martina Machovce či Martina Pilaře. Jako důkaz mého tvrzení může posloužit i to, že jeden z plzeňských mostů² byl pojmenován po Ivanu Martinu Jirousovi.

Právě proto, že jsou nejvýraznější osobnosti již zevrubně představeny a jejich dílo je mnohokrát interpretováno, považuji za logické posunout se k autorům méně známým.

Není žádoucí zůstat pouze u nejznámějších postav undergroundu, jako je Egon Bondy nebo Ivan Martin Jirous. Konkrétně se obrátím k umělcům druhé vlny českého literárního undergroundu, které je obecně věnována menší pozornost než vlně první nebo třetí. Ve středu mého zájmu tedy budou texty, které vznikaly v 60. a 70. letech. Zaměřím se především na obsahovou stránku literárních děl, protože v případě autorů druhé vlny je formální stránka často nahodilá a vznikala mimoděk. Záměrně jsem zvolila autory, jejichž díla se v mnohém liší. Něžný a radostný Vratislav Machulka jako by byl pravým opakem vážného, moudrého Pavla Zajíčka. Milan Koch pak nabízí

1 JANOUŠEK, P. *Přehledné dějiny české literatury 1945–1989*. Praha: Academia, 2012. s. 336. ISBN 978-80-200-2057-4.

2 Most u železniční zastávky Jižní Předměstí.

zcela odlišné texty, ne nepodobné tvorbě americké beat generation.

Nezřídka panuje názor, že undergroundová literatura není doted' podrobena dostatečnému zkoumání. Chtěla bych se v následujících kapitolách mimo jiné zamyslet nad tím, do jaké míry je toto tvrzení pravdivé. Ačkoli hlavně mladá generace, jež nezažila socialistickou éru, vnímá dobu druhé poloviny 20. století jako dávnou minulost, je nutné si uvědomit, že undergroundové texty vznikaly minimálně do 90. let. Zároveň vedle nich vycházela i oficiální literatura, přičemž už tento obsáhlý a nepřehledný celek byl po roce 1989 zavalen boomem rozličných autorů, kteří začali publikovat po revoluci. Není v moci žádného z literárních historiků postihnout celou tuto dynamickou epochu s odstupem pouhých dvou desítek let. Zvláště když si uvědomím, že v případě undergroundu šlo o složku umění, jež byla v lecčems specifická až kontroverzní a vedle níž existovalo mnoho jiných předmětů hodných zkoumání. Situaci navíc značně komplikuje to, že mnoho textů je v knihovnách k nahlédnutí pouze prezenčně (pokud vůbec) a další jsou ztracené či nečitelné. Nebudu ani popírat, že jde skutečně o okrajovou složku umění, jež nikdy nebyla určena široké veřejnosti a jejímž hlavním smyslem bylo v první řadě zachycení a ilustrace určité epochy.

Přínos mé práce spočívá v sumarizaci některých obtížněji dohledatelných informací převážně z periodik, v interpretaci mnou vybraných reprezentativních ukázek a v krátkém pokusu o generalizaci základních postojů, inspirací i intencí autorů druhé vlny českého literárního undergroundu. V mé snaze mě podporuje i tvrzení Martina Machovce, který potvrzuje mou domněnku, že určitá podobnost či spojovací prvek v dílech undergroundových umělců je.³

Interpretace uměleckých textů, které vznikly mimo toto období (ať už dříve, či později), neodpovídá cíli diplomové práce, nicméně pokládám za nezbytné i další texty představených autorů alespoň stručně přiblížit, aby byl jejich obraz co nejucelenější. Grafická podoba veškerých básní i prozaických útvarů v práci zůstane stejná, jako je ve vydaných sbírkách či v časopisech, i přes to, že se někdy neshoduje s pravopisnou či typografickou normou.

V teoretické části budu převážně vycházet ze statí Martina Machovce a Martina

3 SLAVÍK, P. Poezie v podzemí I. a II. In: *Alternativní kultura* [televizní dokument]. Česká televize, 1997. ČT2 25. 9. 2004 22:00. Dostupné též z internetového portálu: <http://www.youtube.com>.

Pilaře, z autentických poznámek autorů aktivních nejen v druhé vlně undergroundu (např. deníkové či vzpomínkové záznamy) a z některých diplomových prací, jejichž autoři se také potýkali s komplikovanou problematikou vymezení českého literárního undergroundu.

2 Underground, český underground, český literární underground

Prvním, kdo použil termín underground v souvislosti se situací v Československu, byl v 70. letech Ivan Martin Jirous ve snaze pojmenovat paralelní kulturní uskupení (primárně však hudební), které vzniklo. Překlad slova underground, jež je převzaté z angličtiny, je „podzemí“. Z toho může být patrné, že hlavním znakem undergroundu je to, že se skrýval a pro nepozorné oko mohl být prakticky neviditelný. Ve většině případů se jednalo o činnost (uměleckou, politickou...), která nebyla legální, případně byla pololegální. Její tvůrce spojovalo to, že po počátečním odporu k současnému stavu společnosti a odchodu z ní vytvářejí paralelní, alternativní kulturu.

I proto je často spojován s pojmy alternativní kultura, druhá kultura či paralelní polis. Je definován jako kulturní, sociologický či umělecký fenomén. Jeho vymezení se u každého autora trochu liší. Jirous svým označením ve Zprávě o třetím českém hudebním obrození zamýšlel původně obsáhnout pouze hudební aktivity, jež byly reakcí na krizi kultury. Jiné činnosti ať už politické (dissent, liberální komunisté, ex-socialisté), nebo dokonce hnutí skautů, jejichž působení také nebylo v souladu se smýšlením KSČ, původně jeho označení nezahrnovalo. Underground ale ve své největší šíři, to znamená nedefinovaným místem ani časem, zahrnuje projevy i osobnost kohokoli, kdo se neztotožňuje se stavem světa, ve kterém žije.

Co se českého undergroundu týká, jedná se o dobu mezi lety 1948-1989 (případně i po roce 1989). Jeho centrem nebyla pouze Praha, ale i severočeský Most či Přelouč. Spojován je především s uměleckými aktivitami. Zajímavým způsobem zde společně tvořili a diskutovali lidé vysoce vzdělaní s lidmi se základním vzděláním. Rozhodně nešlo o jakoukoli formu organizace s pevnými pravidly či řádem. Martin

Machovec underground s odkazem na Jirousovo užití vymezuje velmi úzce, jako hudební směr nebo pouze jako skupinu lidí, která působila okolo hudebního uskupení The Plastic People of the Universe⁴, na niž se až posléze navázalo velké množství rozličných kulturních aktivit.⁵

Jindy je vymezení naopak velmi široké, např. Filip Topol pod pojmem underground shledává vše, co jde „proti proudu“⁶, čímž stojí mnohem blíže definici undergroundu obecně, nikoli undergroundu českého.

Z toho vyplývá, že underground, ať už český, či světový, zahrnuje nepřeberné množství aktivit od svérázných literárních pokusů přes hudební projekty až po originální umělecké happeningy. Protože i já považuji underground spíše za kulturní hnutí či životní postoj, nikoli za literární směr, budu ve své práci upřednostňovat užívání mnohem užšího termínu český literární underground.

Jím se zabývá i jedna z největších autorit české literární kritiky, Václav Černý. Upozorňuje na to, že podzemní hnutí nepřichází s ničím novým, a uvádí i jiná revoluční hnutí (romatismus, dekadence).⁷ Není pochyb, že mladí lidé v každé době revoltovali a těmi nejvíce revoltujícími byli vždy umělci.⁸ To oni zveličovali nešvary společnosti a částečně jí tak udávali směr, mnozí z nich si tím vysloužili veliké uznání.

Na vzpurné texty českých undergroundových tvůrců Černý nahlíží ovšem jako na primitivní literaturu, psanou skupinou zklamaných „osamělců“, kterým chybí úcta. Underground nepovažuje za literární směr, neboť neměl jednotný program, nikam nesměřoval a autoři ani neprojevovali dostatečnou snahu, aby to změnili. Spojujícím prvkem, avšak nikoli programem, byla negace všeho, co představovala současná společnost. Díla, jež vznikala, postrádají tvar a formu, tvořit mohl v podstatě kdokoli. Autoři ignorovali základní tvůrčí postupy, což korunovali použitím nevytříbeného, barbarského jazyka.⁹

Ačkoli je Černého pohled chápán v dnešní době jako konzervativní a značně

4 Dále již jen jako Plastic People.

5 BITRICH, T. et al. *Alternativní kultura: příběh české společnosti 1945-1989*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. s. 155. ISBN 80-7106-449-1.

6 LEŽÁK, M. Připadám si jako ementál tvrdí o sobě Filip Topol. *Melodie*, 1992, **30**(10), s. 12-13. ISSN 0025-8997.

7 ČERNÝ, V. *Tvorba a osobnost I*. Praha: Odeon, 1992. s. 905-908. ISBN 80-207-0411-6.

8 MACHOVEC, M. *Pohledy zevnitř: česká undergroundová kultura ve svědectvích, dokumentech a interpretacích*. Příbram: Pistorius & Olšanská, 2008. s. 34. ISBN 978-80-87053-22-5.

9 ČERNÝ, V. *Tvorba a osobnost I*. Praha: Odeon, 1992. s. 905-908. ISBN 80-207-0411-6.

přísný, nelze mu upřít mnoho pravdivých slov.

Současní teoretici českého literárního undergroundu ovšem mají k undergroundovým umělcům blíže generačně a v dnešní době již mají i určitý časový odstup, který jim umožňuje vidět zmíněnou problematiku jinými očima. Shledávají ho atraktivním a věnují mu soustavnou pozornost. Onen primitivismus je hodnocen jako „pseudo-primitivismus“¹⁰. To znamená, že autoři záměrně porušovali lety stanovené tradice, aby provokovali zkostnatělou, „ochočenou“ společnost.

Nelegální či pololegální se umělecká činnost stala koncem 40. let, kdy byl po období relativní svobody nastolen komunistický režim, a umění bylo podrobeno přísné kontrole. Byly na něj kladeny požadavky srozumitelnosti, lidovosti a angažovanosti¹¹, což mnozí autoři rozhodně nesplňovali. Ti, kteří se nově nastolené normě nepodřídili a stále působili v Československu, se mohli objevit na seznamu zakázaných autorů a veškeré jejich další umělecké působení (jež zahrnovalo například i překlady děl jiných, povolených autorů) jim bylo zakázáno. K tomu byly ustanoveny příslušné úřady (Hlavní správa tiskového dohledu, Ústřední publikační správa).¹² Cílem bylo změnit nejzákladnější povahu a funkci umění a potírat jakýkoli umělecký projev, který se neshodoval s režimem.¹³ To nemělo dopad zdaleka jen na literaturu, ale bylo zasaženo také divadlo, hudební odvětví nebo dobové sdělovací prostředky. Kdokoli, kdo se v této době nepodvolil, byl stíhán a tvrdě trestán. Vzpomeňme například popraveného autora Závěše Kalandru či dlouhodobě vězněného Jana Zahradníčka a Františka Křelínu.¹⁴ Do popředí se dostali autoři, kteří oslavovali dobu. Jejich úspěch bohužel zhusta nebyl dán talentem či pílí, ale především jejich pozitivním vztahem ke KSČ. Psali radostná, optimistická díla, jež směřovala ke schematizaci. Tento nový kulturní vzor se vtělil do podoby budovatelského románu, jenž využíval nově nastoleného tvůrčího postupu, tzv. socialistického realismu. Děj často zobrazoval

10 SLAVÍK, P. Poezie v podzemí I. a II. In: *Alternativní kultura* [televizní dokument]. Česká televize, 1997. ČT2 25. 9. 2004 22:00. Dostupné též z internetového portálu: <http://www.youtube.com>.

11 LEHÁR, J., et al. *Česká literatura od počátků k dnešku*. 2., dopl. vyd. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008. s. 718. ISBN 978-80-7106-963-8.

12 CYSAŘOVÁ, J. *Totalita* [online]. VLČEK, T. Copyright ©1999 – 2014 [cit. 19.3.2014]. Dostupné z: <http://totalita.cz/vysvetlivky/cenzura.php>.

13 JANOUŠEK, P. *Přehledné dějiny české literatury 1945–1989*. Praha: Academia, 2012. s. 303. ISBN 978-80-200-2057-4.

14 LEHÁR, J., et al. *Česká literatura od počátků k dnešku*. 2., dopl. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008. s. 716. ISBN 978-80-7106-963-8.

poválečné budování továren a byl nezřídka prvoplánový. V žádném případě to ale neznamená, že v oblasti oficiální literatury musela nutně vznikat jen nekvalitní „prostátní“ díla. Je možné mezi nimi samozřejmě najít zajímavá a hluboká díla. Bylo by velkým omylem vyzdvihovat jen to, co bylo zakázané, a oficiální literaturu automaticky zatracovat.

Obdobně násilný zásah do umění jako v roce 1948 se opakoval po roce 1968 v procesu tzv. normalizace po obsazení Československa vojsky Varšavské dohody. Ačkoli první polovina roku 1968 zpočátku věštila výrazné uvolnění poměrů reprezentované Pražským jarem, po 21. 8. 1968 bylo jasné, že se společenské klima částečně ocitá opět v 50. letech. Stávající situaci trefně vystihuje Milan Balabán „...sice nevěznili, ale snažili se vydržet z lidské duše zbytky živoucnosti...“¹⁵

Nevítaní byli opět jak intelektuálové, kteří svými provokacemi záměrně překračovali hranice, tak jakékoli negativistické projevy a pochopitelně spirituálně zaměření autoři.¹⁶ Neodmyslitelně k umění této doby patřila také cenzura, se kterou se autoři vypořádávali různě. Někteří (Josef Škvorecký, Milan Kundera, Josef Vondruška) proto opouštějí Československo a píšou a vydávají své knihy v zahraničí. Další se ocitají v tzv. vnitřní emigraci (Ludvík Vaculík, Ivan Klíma). Jiní se podvolili a své texty přepracovali, případně (např. Bohumil Hrabal) svá díla upravili tak, aby mohla vyjít v oficiálních kruzích, ale hned po revoluci v roce 1989 vydali původní nezměněnou verzi. Docházelo k plošnému stahování již vydaných knih a k rušení některých periodik (Orientace, Listy, Tvář, Plamen). Výsledkem uvedených změn a omezení bylo to, že se česká literatura roztržila do tří okruhů: na literaturu oficiální, samizdatovou a literaturu exilovou.

2.1 Periodizace

Underground je charakterizován po tzv. vlnách. Jako jeden z prvních se periodizací zabýval průkopník a jedna z nejvýraznějších osobností českého literárního undergroundu, Egon Bondy. Z jeho periodizace tohoto neobvyklého literárního hnutí v podstatě vycházejí autoři dodnes. Každá vlna je typická něčím jiným, autory spojuje nejen doba, ve které tvořili, ale jsou si blízcí i generačně, nezřídka je pojilo přátelství.

15 BALABÁN, M. *Hóra Láv. Křesťanská revue*, 2008, 75(5), s. 43-45. ISSN 0023-4613.

16 JANOUŠEK, P. *Přehledné dějiny české literatury 1945–1989*. Praha: Academia, 2012. s. 299. ISBN 978-80-200-2057-4.

Setkávali se v pražských i jiných hospodách, na koncertech či uměleckých, pouličních happeninzích. Vycházím z periodizace, již ve své diplomové práci navrhl Jan Pytel.¹⁷ Svědomitě porovnal stávající dělení vytvořená E. Bondym, M. Machovcem i M. Pilařem a doplnil je také o významné představitele, což dle mého názoru mnohem více osvětluje situaci než uvedené letopočty.

- První vlna českého literárního undergroundu, která tvořila na přelomu 40. a 50. let, je zastoupena Egonem Bondym, Honzou Krejcarovou či Ivo Vodsedálkem. Definovali techniku totálního realismu a trapné poezie. Čerpali inspiraci z doznívajícího surrealismu. Netvořili alternativní společenství jako následující vlny. Ačkoli se stýkali, mluví se spíše o solitérech. Docenila je druhá vlna českého undergroundu a až její představitelé je zpětně označili za předchůdce či průkopníky undergroundu.

- Druhá vlna českého literárního undergroundu, již se zabývá, působila v 60. a 70. letech s přesahem do let osmdesátých. Mezi její notoricky známé vůdčí osobnosti se řadí Ivan Martin Jirous, Milan Knížák či František Pánek. Méně známé, ale velmi zajímavé osobnosti, jsou pak Milan Koch, Vratislav Machulka a Pavel Zajíček. Stěžejním rysem této generace je spjatost s rockovou hudbou a výrazná inspirace dílem Egona Bondyho, americkým rockem a beatniky.

- Třetí vlnu představují autoři, kteří se narodili kolem roku 1960 a své prvotiny představili v 80. letech, jako jsou bratři Jáchym a Filip Topolovi, Jiří Hásek či Petr Placák. Řadu z nich spojuje i to, že jejich tvorba pokračovala i po roce 1989. Vzkřísili undergroundové společenství po roce 1977, kdy procházelo krizí v důsledku emigrací.

- Nejmladší představitelé literárního undergroundu. Působí od 90. let do současnosti. Někteří autoři je vůbec nezmiňují, odvolávají se na to, že nezbytnou okolností pro vznik a trvání alternativní kultury je totalitní režim, který byl v roce 1989 svržen.¹⁸ Vysvětlit existenci, či spíše neexistenci, fenoménu undergroundu v České republice touto cestou je na první pohled logické a nevyvratitelné. Kde není totalita, není ani nikdo, kdo by byl nespokojen a snažil se vytvořit nějakou paralelu.

17 PYTEL, J. *Postavy českého undergroundu*. Plzeň, 2009. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta pedagogická.

18 PILAŘ, M. *Underground: (kapitoly o českém literárním undergroundu)*. Brno: Host, 1999. s. 97. ISBN 80-86055-67-1.

Vydat knihu či nahrát album může v podstatě kdokoli, pokud má dostatečné finanční zázemí, a obsah s největší pravděpodobností vydání bránit nebude. Nejsm si alespoň vědoma toho, že by byl i v dnešní době ustaven nějaký úřad, který by dohlížel na ideovou stránku díla. Domnívám se ale, že i dodnes jsou lidé, umělci, kteří svá díla šíří jen mezi hrstku přátel či podobně smýšlejících, ať z důvodů ekonomických, nebo jiných (autocenzura, obeznámenost s tím, že jejich myšlenky by široké veřejnosti zůstaly vzdáleny nebo by jí byly nepochopeny, ve vyhrocených případech může jít o názory, které se neshodují se současnou právní normou). Je otázka, jestli s odstupem několika desítek let vyjdou taková díla veřejně a budou hodnocena jako underground. Rozhodně už to ale nebude underground v jeho staré, „původní“ podobě z druhé poloviny 20. století.

2.2 Undergroundová tvorba a její šíření

Základním rysem undergroundové tvorby je negace estetické normy umělecké literatury, jež byla jasně stanovena nástupem komunistického režimu.¹⁹ K tomu se přidává i totální ignorace předchozí básnické generace, velikánů, jakými byli František Hrubín, Jaroslav Seifert či Vladimír Holan.²⁰ Vzhledem k omezenému čtenářskému okruhu i k tomu, že pravda byla jasně definována, tato literatura rezignuje na komunikační funkci, ale také na estetické kánony či požadavky trhu.²¹

Nezřídkou je v undergroundových textech přímo kritizována a zesměšňována společnost, která si nechala se sklopenou hlavou leccos líbit. Na mušce se ocitá konzum, sociální i jazyková tabu (kritika KSČ jako celku i jednotlivých politiků), ale také oficiální literatura a její autoři. Tradiční hodnoty jsou zamítnuty a je vyhledávána alternativa. Básníci směřují ke konkrétnosti.²² Mají blízko k autorům dekadentním, buřičským či prokletým.²³

19 JANOUŠEK, P. *Přehledné dějiny české literatury 1945–1989*. Praha: Academia, 2012. s. 339. ISBN 978-80-200-2057-4.

20 MACHOVEC, M. *Pohledy zevnitř: česká undergroundová kultura ve svědectvích, dokumentech a interpretacích*. Příbram: Pistorius & Olšanská, 2008. s. 66. ISBN 978-80-87053-22-5.

21 MACHOVEC, M. Šestnáct autorů českého literárního podzemí (1948-1989) In: *Literární archiv: Sborník Památníku národního písemnictví. Roč. 25*. 1. vyd. Praha: Památník národního písemnictví, 1991. s. 42.

22 JANOUŠEK, P. *Přehledné dějiny české literatury 1945–1989*. Praha: Academia, 2012. s. 339. ISBN 978-80-200-2057-4.

23 MACHOVEC, M. Šestnáct autorů českého literárního podzemí (1948-1989) In: *Literární archiv: Sborník Památníku národního písemnictví. Roč. 25*. 1. vyd. Praha: Památník národního písemnictví, 1991. s. 42.

Undergroundová literatura, jak již bylo řečeno, byla určena úzkému okruhu přátel či undergroundové komunitě. I přesto ale bylo třeba nějak vzniklá díla šířit. O tom, jaké možnosti podzemí mělo, je možné se dočíst v autentickém textu Baráky.²⁴ Díla kolovala pouze v několika kopiích (maximálně v řádech desítek kusů, spíše méně). A to jednak proto, že kopírky, cyklostyly a dokonce i psací stroje byly evidovány a přístup k nim byl značně ztížen, a zároveň proto, že menší počet kusů znamenal menší riziko pro autora. Nemohlo tak snadno dojít k zachycení textů příslušníky StB. Pro takový způsob distribuce uměleckých děl se vžil ruský výraz samizdat. Začaly vznikat samizdatové edice, ve kterých nevycházely pouze režimem neschválené umělecké texty, ale také odborné a náboženské stati. Další možností bylo vydávání knih v exilových nakladatelstvích (Sixty Eight Publishers v Torontu, Index v Kolíně nad Rýnem, Poezie mimo domov v Mnichově).

3 Druhá vlna českého literárního undergroundu

Pro období druhé vlny je stěžejním atributem apatie. Režim si opravdu postupně získal (hlavně kvůli zastrahování) majoritní část populace, ať už to byl „symbolický“²⁵, nebo skutečný souhlas. Tato skutečnost vedla nevyhnutelně k rezignaci, undergroundoví umělci se často shodovali na tom, že „lepší časy“ neprijdou. Stavěli se proto do pozice vyhnanců či vyděděnců a uzavírali se před realitou.²⁶ Odcházeli na periferie, kde utvářeli komunity. Neměla bych zapomenout zmínit, že tak činili dobrovolně.²⁷ Místy zmiňované pranýřování se jeví při porovnání se situací básníků první vlny velmi nadsazeným, nicméně si i tak mnozí umělci druhé vlny v čele s Ivanem Martinem Jirousem prošli vězeňskými zařízeními. Umělci této generace neměli žádný program. Na rozdíl od první vlny se neinspirovali v žádném literárním směru, stojí mimo veškeré ismy, společné jsou pro ně jen destrukce všeho, konec, nic.²⁸ Nesnažili se nic vyřešit, jejich knihy neměly spasit svět.²⁹

24 STÁREK, F., KOSTŮR, J. *Baráky: souostroví svobody*. Praha: Pulchra, 2010. ISBN 978-80-87377-19-2.

25 JANOUŠEK, P. *Přehledné dějiny české literatury 1945–1989*. Praha: Academia, 2012. s. 296. ISBN 978-80-200-2057-4.

26 Tamtéž s. 237-243.

27 Tamtéž s. 306.

28 Tamtéž s. 237-243.

29 VALENTOVÁ, K. *Knihy měst ponurých*. *Český deník*, 1993, 3(162), s. 10. ISSN 1210-0854.

Jediné, co jim imponovalo a čím se inspirovali, byla Bondyho technika totálního realismu a trapné poezie. Bondy vycházel z toho, že oficiální umění není pravdivé, a chtěl čtenáři nabídnout totální a naprostou pravdu sebevíc všedního obrazu. Všednost či trapnost byla estetizována. Díla podléhající tomuto novému fenoménu nemají pointu, postrádají metafory či symboly, v leccems připomínají nahodilý dadaismus.³⁰

To, že se druhá vlna českého literárního undergroundu zhlédla právě v technice totálního realismu a trapné poezie, je spíše zatracováno. Bondy a Vodsedálek s nimi totiž přicházejí v 50. letech, kdy tyto postupy působily jako osvěžující novum. Během dalších 20 let se tato tvorba mohla (a dle kritiky také měla) posunout jiným směrem. Místo toho však zůstala nezměněna.³¹ Z tohoto důvodu je druhé vlně českého literárního undergroundu nedostatek invence a vlastních tvůrčích postupů, případně přílišná závislost na vzorech z 50. let vyčítán poměrně často.

Dalším zdrojem inspirace byla v 70. letech díla nové generace básníků působících v USA od poloviny 50. let. Ačkoli se informace o nich za železnou oponu dostávaly se zpožděním, leccos bylo přeneseno díky lyrice rocku a překladům.

V 70. letech také dochází k nečekanému sblížení disentu a undergroundových umělců. Zatímco umělecká skupina undergroundu byla primárně apolitickou společností, disent tvořily osobnosti záměrně usilující o změnu politického systému a jejich společnost byla do jisté míry organizovaná. Ke sblížení obou došlo po roce 1977, kdy mnoho umělců podepsalo Chartu 77 a dostalo se tak do hledáčku policie nejen pro své umělecké, ale již i pro politické aktivity.

3.1 *Insitní umění a naivismus*

Jak již bylo naznačeno v úvodu, neoficiální autoři měli často jen chatrné povědomí o literární tradici a zákonitostech poezie. To jim zaručovalo na jedné straně nekonečnou literární svobodu, kdy nebyli téměř formováni žádnými literárními vlivy ani vzory, což se do děl promítá maximální mírou autentičnosti. Na straně druhé však

30 MACHOVEC, M. Šestnáct autorů českého literárního podzemí (1948-1989) In: *Literární archiv: Sborník Památníku národního písemnictví. Roč. 25.* 1. vyd. Praha: Památník národního písemnictví, 1991. s. 43.

31 VANČA, J. Quido Machulka - mimo jiné poezie. *Prostor*, 1992, 1(81), s. 10.

některé jejich básně i prozaické texty působí značně neuměle a hraničí s amatérismem. Většinou se však mluví právě o insitním umění, jehož ryzími představiteli jsou Vratislav Machulka a Petr Taťoun.³²

Insitní umění se úzce pojí i s termínem naivní umění / naivismus/. Pro insitní umění je typická lhostejnost k původnosti tvorby, a to jak k látkové, tak k výrazové.³³ Insitní autoři jsou zhusta fascinováni žitím jako takovým. S očima dokořán obdivují všechny jeho aspekty, zkoumají ho a nechávají se jím znovu ohromovat. Často jsou povzneseni nad problémy světa. Nevyužívají tradičních literárních forem, často i z prosté neznalosti. Míra insitnosti se pochopitelně u každého autora liší. Také intertextualita (odkazování na jiná literární díla) je v insitním umění ojedinělým jevem. Dalším z projevů insitních autorů je představení svého běžného života, často večerů strávených s přáteli v hospodě. Spjatost až překrývání lyrického a autorského já je taktéž jedním z hlavních znaků.³⁴

3.2 Spojení s hudbou

Druhá vlna českého undergroundu je neodmyslitelně spojena s hudbou,³⁵ a to hlavně s rockem, který se stal doslova tmelem undergroundového společenství,³⁶ ale zároveň také trnem v oku KSČ a škodnou v hledáčku StB. Podporovány ale nebyly ani další hudební žánry, mezi něž patřil jazz, folk nebo country.

Přední a nejvíce pronásledovanou kapelou se stala skupina Plastic People se svým lídrem Ivanem Martinem Jirousem. Právě s přihlédnutím k jejím osudům, zatýkání i policejní brutalitě při koncertech byla sepsána Charta 77, kterou podepsalo mnoho známých, ale i neznámých lidí, mezi nimi také pochopitelně valná většina undergroundových umělců.

Ačkoli hudební složka byla leckdy skutečně syrová, skupiny disponovaly

32 MAINX, O. Experimentální naivista. *Host*, 2007, **23**(8), s. 56, 58. ISSN 1211-9938.

33 LYČKA, P. K insitním autorům českého literárního undergroundu. *Host*, 2006, **22**(1), s. 15-23. ISSN 1211-9938.

34 Tamtéž.

35 Proto nás nezaskočí, že první definici a zmínku o undergroundu nacházíme v encyklopedii jazzu a moderní populární hudby. In: PILAŘ, M. *Underground: (kapitoly o českém literárním undergroundu)*. Brno: Host, 1999. s. 67 ISBN 80-86055-67-1.

36 KOŽMÍN, Z., TRÁVNÍČEK, J. *Na tvrdém loži z psího vína: česká poezie od 40. let do současnosti*. Brno: Books, 1998. s. 47. ISBN 80-7242-001-1.

výbornými texty, se kterými publikum souznělo. Koncerty často obohacovaly i o divadelní složku či ohňové a kouřové efekty. Jednou z prvních skupin, která s těmito neobvyklými vystoupeními začala, byli Primitivové (později The Primitives Group) založení v roce 1965. Odstartovali tak doslova rockové šílenství.³⁷ Na ně navazují i další populární kapely té doby, jako byla Umělá hmota či DG 307. O hudebním uskupením DG 307 uvedu více informací v souvislosti s Pavlem Zajíčkem.

Z tohoto kratičkého zamyšlení je zřejmé, že odtrhnout od sebe hudbu a literaturu je v případě druhé vlny nemožné. Jak Ivan Martin Jirous, tak Pavel Zajíček, ale i mnoho jiných, působilo v některé z hudebních skupin a zároveň se zabývalo texty, které nebyly určeny kapele. V této práci považuji písňové texty za součást literárního díla, vždyť, jak jsem již předeslala, se jednalo o výborné texty. Že jsou schopny obstát i bez hudební složky, dokazuje to, že vycházely a vycházejí i knižně.

4 Vratislav Machulka

Vratislav Machulka, známější pod pseudonymem Quido, se narodil 9. prosince 1950. Většinu života strávil v Praze a Karlových Varech. Po vyučení se živil jako tiskař (stereotyper-kalandrista). Od roku 1974 se začal pohybovat v divadelním prostředí jako kulisák, osvětlovač nebo rekvizitář. Poté, co absolvoval kurz drhání, si začal vydělávat výrobou nejrůznějších taštiček, přívěsků a náramků. Činil tak pochopitelně bez povolení, čímž se dopustil trestného činu příživnictví, za nějž byl několikrát vězněn. V Karlových Varech, kde žil se svou ženou Alenu Polanskou, se živil také jako hrobník nebo noční hlídač. V roce 1977 podepsal Chartu. Zemřel kolem 23. června 1996, kdy během svatby jednoho ze svých přátel odešel do lesa a již se nevrátil.³⁸

Jeho tvorba, skromná svým rozsahem, je neobyčejně pestrá. Vratislav Machulka neprošel žádným literárním vzděláním. Pokud měl nějaké vzory, pak je jím právě Egon Bondy. Mezi jeho další oblíbené autory patřil také Fantišek Gellner, tvorba tohoto autora se však na první pohled do Machulkových básní nepromítá. Některé z veršů, které tvořil, jsou leckdy laděny obdobně jako ty, jež sepisovali jeho současníci,

37 MACHOVEC, M. *Pohledy zevnitř: česká undergroundová kultura ve svědectvích, dokumentech a interpretacích*. Příbram: Pistorius & Olšanská, 2008. s. 9-34. ISBN 978-80-87053-22-5.

38 Tělo bylo nalezeno zhruba dva týdny po smrti, proto je datum nejasné.

například Ivo Vodsedálek, Milan Koch, Ivan Martin Jirous a další. I přesto přichází i s básněmi, jež na čtenáře pozitivně zapůsobí, potěší a nejsou pouhým svědectvím o určité epoše.³⁹

Míra insitnosti je u něj skutečně vysoká. Pokud bychom v jeho tvorbě eliminovali charakteristické insitní znaky a postupy, nezůstalo by nám v ruce nic.⁴⁰

Vše, co se z Machulkových textů dochovalo a čemu nebránila v publikaci nečitelnost, vydalo nakladatelství Inverze za velkého přispění Martina Machovce ve dvou svazcích, *Příživník* (1992) a *Z Hrdlořez do Ďáblic* (2006). Nesmím opomenout uvést, že jeho básně vycházely již dříve, a to v samizdatových sbornících a časopisech (*Děti dvou sluncí, Nějakej vodnatelnej papírovej člověk, Vokno, Stres*). V samizdatu mu také vychšly čtyři sbírky (*Quido 74 – 76, Pikotky a Lajdačinky, Pampelišky hou, Zasedání opic*).⁴¹ Přestože majoritní část jeho díla je tvořena básněmi, dochovaly se z jeho pera i drobnější prózy či zárodky dramatu. Tato nevyhraněnost je charakteristická pro veškerou Machulkovu tvorbu. Tematicky i žánrově je chaotická, a přestože jsou básně včleněny do sbírek, je často patrné, že jde o kusy příležitostné, které spolu nesouvisí a byly zachovány na volných listech bez datace. Geneze celého díla je tedy nedohledatelná. Některé básníkovy kusy se navíc nedochovaly vůbec, protože jimi rád a často, někdy i za menší obnos, obdarovával kolemjdoucí či známé. Jiné, ačkoli jsou k dohledání, jsou nečitelné⁴². Přesto se Martinu Machovcovi povedlo ze všech zajištěných spisů stvořit jeden kompaktní celek. Velké množství básní postrádá název. Případnou absenci názvu proto budu vždy suplovat prvním veršem.

Z výše uvedených důvodů plyne, že pro pochopení autorova díla je nezbytné přečtení obou sbírek (případně dalších dostupných kusů). Veškeré texty se totiž doplňují, v některých případech na sebe navazují a jen jako celek jsou schopny poskytnout čtenáři adekvátní představu o autorovi, prostředí i době, ve které žil, o jeho inspiracích i motivaci. Mimo jiné je klíč ke čtení i pochopení uveden v dedikaci sbírky *Příživník*, jež zní „máničkám“.⁴³ Případným vytržením některé z částí by došlo

39 Poezie. *Iniciály*, 1992, 3(30), s. 57-58. ISSN 0862-6324.

40 LYČKA, P. K insitním autorům českého literárního undergroundu. *Host*, 2006, 22(1), s. 15-23. ISSN 1211-9938.

41 MAINX, O. Experimentální naivista. *Host*, 2007, 23(8), s. 56, 58. ISSN 1211-9938.

42 Magazín Reflex i doslov knihy *Z hrdlořez do Ďáblic* zmiňuje to, že byl Machulka dyslektik a na vině může být jeho údajný handicap.

43 VANČA, J. Quido Machulka - mimo jiné poezie. *Prostor*, 1992, 1(81), s. 10.

k její deformaci. Tomu se dle mého soudu stalo při kritikou neustálém zmiňování ne příliš podařené básně *Z hoven hrad*.

Machulkovo dílo nezůstalo v literárních kruzích bez povšimnutí. Sbíрка *Příživník* se dočkala několika publikovaných kritik, které ji reflektují z různých pohledů a s různými výsledky. Nejpálčivějším problémem zůstává to, zda je možné a vhodné mluvit vůbec v tomto případě o poezii. Několikrát je zmiňováno, že jde pouze o výsledek vlastní seberealizace⁴⁴ a že jediný možný přínos vydání takovýchto svědectví je pouze historická hodnota a to, že dílo dokresluje dobu, ve které vznikalo. Mirek Kovářík tvrdí, že Machulka nedosáhl svého cíle a nelze mluvit o programové anti-poezii. I on setrvává u toho, že se jedná spíše o dokument.⁴⁵ Hlavní osobností, která Machulku staví mezi básníky, je Martin Machovec podle nějž je to „poeta natus“.⁴⁶ Jiří Rulf dokonce tvrdí, že je „jedním z mála skutečných lyriků české poezie 70. let“⁴⁷. Jeho názor podporuje také Milan Kozelka, který po úmrtí Vratislava Machulky napsal básníkův nekrolog a konstatoval, že možná zemřel budoucí český Jim Morisson.⁴⁸ Domnívám se, že vlastní seberealizace je vždy motivací k umělecké činnosti, a ačkoli jsem opatrnější ve vynášení tak velkých soudů, jako je tomu v případě Martina Machovce, nerozpakuji se říci, že o poezii se jedná. O poezii života, která si neklade za cíl nic míň než potěšit nebo varovat své okolí. Nehledě na to, že přikládám právě dokumentární hodnotě literárního díla velký význam.

4.1 Machulka básník

Ve svých básních se Quido nestaví pouze proti establishmentu, vysmívá se i vlastní existenci a nevynechává ani undergroundové společenství jako takové.

44 Poezie. *Iniciály*, 1992, 3(30), s. 57-58. ISSN 0862-6324.

45 Tamtéž.

46 MACHOVEC, M. Šestnáct autorů českého literárního podzemi (1948-1989) In: *Literární archiv: Sborník Památníku národního písemnictví. Roč. 25*. 1. vyd. Praha: Památník národního písemnictví, 1991. s. 63.

47 Poezie. *Iniciály*, 1992, 3(30), s. 57-58. ISSN 0862-6324.

48 MACHULKA, Q. *Z Hrdlořez do Dáblíc: (texty z pozůstalosti)*. Praha: Kalich, 2006. Doslov (nestránkováno). ISBN 80-7017-054-9.

„Ideální androš

Pracuji-li, tedy v dolech či kanálech. Do sklepního bytu, kde čtu podzemní literaturu a poslouchám podzemní hudbu, jezdím podzemní drahou.

Občas si zajdu do podzemního lokálu, kde vedu podzemní řeči s přáteli s podzemí. Při hovoru se oháním podzemními autoritami. Jsem-li sám podzemní autorita, oháním se svými podzemními úvahami, jinými podzemními autoritami, policejním terorem a rukama.

Nemívám příliš peněz.

...

Jsem velký, silný a neohrožený bojovník v podzemí za podzemí hrdina

Brzy umírám a odcházím do pekla pod zemí.

At' dlouho žiji a jsem hodně zdraví!“⁴⁹

Podzemní komunitu nepřikrášluje a nahlíží na ni bez iluzí. Paroduje ji a poukazuje na některé osoby, které si na underground jen hrají a stávají se karikaturami.⁵⁰

V Machulkově případě nelze mluvit přímo o vzpouře, spíše zachycuje současný stav společnosti, a to právě i té podzemní, ale nijak nerevoltuje. Na druhé straně se i prvky rezignace objevují velmi zřídka. Jeho tvorba není symbolická, postrádá metafory i jiné básnické prostředky, nenalézám v ní zašifrované zprávy. Může se jevit povrchní, ale i tak je schopna nést myšlenku, jakkoli se může zdát prostá. Inspirací byl autorovi bezpochyby život v socialistickém státě, ve kterém pociťoval nedostatek svobody a byl svědkem mnoha příkoří. Dílo je provázáno s každodenním životem a je příznačné svou lehkostí. Na druhou stranu básně tvořily i části Machulkových příjmů, snad i proto vyjadřuje své rozhořčení z toho, že někdy inspirace nepřichází.

„Maluji

tiše potím písmena

krčím při tom ramena

49 MACHULKA Q. *Příživník*. Praha: Inverze, 1992. s. 20. ISBN 80-900160-7-3.

50 PILAŘ, M. *Underground: (kapitoly o českém literárním undergroundu)*. Vyd. 1. Brno: Host, 1999. s. 97. ISBN 80-86055-67-1.

*myšlenky dnes nejsou k mání
múza není k milování
múza je mi nevěrná
proto
krčím ramena⁵¹*

Machulkovy básně se zaměřují na několik základních hodnot, jako je láska, pacifismus nebo jeho ironizující pohled na stát. Stěžejním motivem je pak sen a vztah k realitě. Machulka ve svých básních často uniká do snového světa, do světa, kde je hlavní veličinou dobro.

Vladimír Novotný zase oceňuje hlavně vězeňské motivy, které lze v básních najít ve velké míře.⁵²

*„Skrze mříže voňavý svět do žaláře dýchá
a za katrem zločinec jen úpí
a vzdychá
a pyká
a nastydne-li kýchá
Za katrem je za katrem
za katrem je ovšem doma je za katrem
se jása
a poslouchá-kývá
doma je doma je za katrem
za katrem doma
doma za katrem
na věčné časy
a nikdy jinak
Voňavý svět do žaláře dýchá...“⁵³*

51 MACHULKA, Q. *Příživník*. Praha: Inverze, 1992. s. 7. ISBN 80-900160-7-3.

52 NOVOTNÝ, V. Sestra naivismu. *Mladá fronta Dnes*, 1992, 3(267), s. 9. ISSN 1210-1168.

53 MACHULKA, Q. *Příživník*. Praha: Inverze, 1992. s. 34. ISBN 80-900160-7-3.

Zde uvádím jednu z mnoha básní, ve kterých se vyznává ze svých pocitů, jež v něm vyvolávalo vězení. Dochází k tomu, že ačkoli venku je samozřejmě lépe, i tam je stále nesvoboda. Jedná se ale hlavně o pocit. Politickým problémům se Quido příliš nevěnuje, nesnaží se je vyřešit, takže se stávají nutnou kulisou jeho díla, nikoli středobodem, okolo kterého se vše točí. Právě pro tuto ignoraci jsou jeho verše označovány i jako poezie vzdoru.⁵⁴ Takové verše pak dokládají nejen autorův smysl pro ironii, ale i nadhled. Machulka svůj projev nezjemňuje, nesnaží se nic zkreslit nebo zamlčet, říká, co si myslí, a nebere si servítky. Nedumá nad tím, jak svou situaci změnit, ale i tak se stále snaží svými naivními očima zachytit smysl své existence.⁵⁵ Autor žasne i nad silou obyčejných věcí, texty jsou impulsivní a spontánní. Quido v podstatě nevychází z úžasu a je až překvapující, nakolik je toto vidění světa nakažlivé.

„Plán

Stanu se větrem

Rozcuchám zpřeházím, zblázním myšlenky

blbé, spořádané, nudné, láska mdlá

Úředníkům posraná lejstra důležitá rozházím

V bance poctivý trošku se pobavím: Penízky

lítejte!”⁵⁶

I přes veškerou rozvernost, jakou Machulka ukazuje v uvedené básni, nešetří v některých textech temnějšími motivy. Jiří Rulf si všímá právě tohoto aspektu, podle něj jde v 80. letech v první řadě o existenciální výpověď muže.⁵⁷ Centrem Machulkova díla je outsider, ať už outsider v poezii, nebo ve společnosti. Ve svých verších je sám sebou. Lyrický mluvčí splývá s jeho postavou, dochází k pramalé stylizaci.⁵⁸ Skutečnosti nezastírá a i dnes dokáže svou přímostí a neúprosností šokovat. To, co ho v životě trápilo, co ho znechucovalo nebo bolelo, dokáže vylíčit v těch nejtemnějších

54 VANĚK-ÚVALSKÝ, B., NEJEDLÝ, J. Čtenář poezie. *Tvar*, 2004, **15**(2), s. 15. ISSN 0862-657X.

55 BÍLEK, P. A. Od gest k sebevýrazu. *Nové knihy*, 1992, **43**, s. 3. ISSN 0322-922X.

56 MACHULKA, Q. *Příživník*. Praha: Inverze, 1992. s. 84. ISBN 80-900160-7-3.

57 Poezie. *Iniciály*, 1992, **3**(30), s. 57-58. ISSN 0862-6324.

58 JANOUŠEK, P. *Přehledné dějiny české literatury 1945–1989*. Praha: Academia, 2012. s. 237-243. ISBN 978-80-200-2057-4.

barvách. Zároveň ale zvládne něžně zachytit svůj vztah ke snění, k ženám či k přírodě.

Machulka se nebojí experimentu. Experiment se dá považovat za jeden z hlavních atributů jeho díla (a jak se ukáže, tak undergroundu vůbec). Těmi dalšími pak jsou asociace, hrátky se slovy nebo volný tok myšlenek. Fantazie tohoto autora dokáže často ohromit.

„Ach BOŽE

PROSTOR

PROSTOR

PROSTOR

*je třeba*⁵⁹

V tomto případě si hraje i s vizuální podobou svých textů, ta nikdy není bezúčelná – zintenzivňuje význam básně i její konečné vyznění. Využívá změn velikosti či typu písma, často vytváří textové koláže. S textem si pohrává neustále.

„Hra (model)

Leží sirka na sirce

Leží sirka na sirce necelé dva měsíce

Leží sirka na sirce necelé dva měsíce libuje si velice

Leží sirka na sirce necelé dva měsíce libuje si velice z života má nejvíce

...

*Leží sirka na sirce necelé dva měsíce libuje si velice z života má nejvíce nemá ona přece plíce vyhne se jí padoucnice neví co je prostituce nečeká ji exekuce egál její revoluce nevyzývá k tanci vejce je to tak říkajíce bez konce...*⁶⁰

V tomto případě opakuje již řečené a přidává nové asociace, až na konci dosáhne uceleného sdělení. Tato báseň je výjimečná, protože forma je zde na první pohled záměrná, dochází k důslednému zachování rýmového schématu na základě zvukové asociace. Stejně tak má své opodstatnění i nedokončenost některých kusů, jejichž

59 MACHULKA, Q. *Příživník*. Praha: Inverze, 1992. s. 49. ISBN 80-900160-7-3.

60 Tamtéž s. 47-48.

stěžejním cílem je donutit čtenáře k zamyšlení. Machulka skutečně ke čtenáři promlouvá, svěřuje se mu a snaží se předat své vidění světa, zkušenost i svůj ideál dobra.

Prostředím jeho básní není zdaleka jen hospoda nebo vězení, jak se často u undergroundových umělců předpokládá. Velké množství básní se odehrává pouze v jeho hlavě, mluví sám k sobě nebo k druhé, nepřítomné osobě, případně ke čtenáři. Prostor jako takový ani není často definován. Stejně tak i čas. V podstatě lze říct, že jeho tvorba je jasně vymezena zemí, ve které žil, a režimem, jenž v ní panoval.

Dodržováním rýmového schématu a častým opakováním dvojverší nebo celých slok je dosaženo maximální rytmičnosti. Ačkoli básně nejspíš nebyly primárně určeny hlasitému čtení nebo zpěvu, některé z nich k němu vybízejí.

*„Rvu a trhám ovoóce
a mám líny rúce
trhám a rvu hruúšky
a nestřílím z puúšky
místo modrý tuúžky
držím v ruce hruúšky“⁶¹*

V této básni tuto skutečnost podporuje i prodlouženými a zdvojenými vokály. Z textu dále vyplývá, že básník skutečně předložený text zpíval, ale díky způsobu zapsání je to jasné i bez následného vysvětlování. Je škoda, že další využití zvukových prostředků již nacházím jen zřídka (užití citoslovcí v některých básních). Z představených textů je zřejmé, že se jako mnoho jiných podzemních autorů netrápí s pravidly interpunkce ani základními typografickými zákonitostmi, což je nejvíce patrné v prózách.

Ve srovnání s jinými undergroundovými umělci používá především ve své rané tvorbě zanedbatelné množství vulgarismů (srovnej s F. Topol, I. M. Jirous). Svůj postoj k jejich užití představuje i ve své nepojmenované básni.

61 MACHULKA, Q. *Příživník*. Praha: Inverze, 1992. s. 54. ISBN 80-900160-7-3.

*„Lásko
pojd' jednou zrána
na lov slov
na kraj světa
vyšlápne si
krásná slova hledat
(těla doma necháme si
kdopak je má tahat)
některá jsou čistá
bílá
podobná jsou perleti
jiná
jako hovno vole
užívaná havěti
krásná slova
najdeme si
budem je mít pospolu
v restauraci
začouzené
u stolu“⁶²*

To ale neznamena, že bychom je ve sbírkách nenacházeli vůbec. Využívá prostředky ze všech slovních vrstev. Z cizích jazyků se jednou vyskytuje ruština, a to jen krátké sousloví napsané v latince. Dále je využívána Morseova abeceda, taktéž v jednom případě. Ale jak jsem již předeslala, Machulka text dokáže ozvláštnit jinak.

Jako básník je Quido jemným a naivním hochem, který své pravé já ukrývá pod tlustou vrstvou ironických posměšků a úšklebků. Kromě dobra hledá i harmonii, harmonii s přírodou (*Pojďme bydlet do lesa*) a se sebou samým. Při čtení takových básní čtenáři často vytane na tváři úsměv, přestože Machulka nevyužívá přehnané

62 MACHULKA, Q. *Příživník*. Praha: Inverze, 1992. s. 11. ISBN 80-900160-7-3.

množství humorných prvků. Často je laskavým vypravěčem, jenž předkládá své příběhy s lehkostí a něhou. Není potměšilým, satirickým katem.

4.2 Machulka prozaik

V prózách, které v druhé polovině Machulkovy činnosti převažují, pozvolně ustupuje naivita i dětská hravost. Jsou vyzrálejší.⁶³ Mezi jednotlivými texty není zřejmá žádná spojitost. Machulka píše pohádky, deníkové záznamy, cestopisy i příležitostné texty. Některé z nich mají fantaskní námět, objevují se v nich nadpřirozené bytosti. I v prózách je nosným tématem legrace sama ze sebe, příživnictví, s nímž měl autor více než bohaté zkušenosti a za něž se nestydí, radost ze života, která však někdy v básních může vyznít ironicky, zmařené naděje a nechuť, kritika měšťáctví, návrat k přírodě, kritika státu a pacifismus. Nezřídka záznamy působí spíše jako deník, ale i tak, a snad i právě proto, dokáží na leckoho zapůsobit.

4.2.1 Pohádky

Několik drobných čtivých útvarů, pohádek, jež Machulka napsal, je lehkými, úsměvnými miniaturami. Náměty autor čerpá z běžného života. Skutečné pohádkové, nadpřirozené bytosti bychom hledali marně. Jedinou výjimkou je Popelka, kterou ale Quido natolik zlidštil, že hledat jí v kapse tři oříšky by nikoho nenapadlo. Je velká škoda, že většina pohádek, jež jsou určeny dospělým, nemá konec. Autor s tak bujnou fantazií, jakou Quido jednoznačně měl, by mohl představit překvapivě vypointované konce. S přihlédnutím k podobě, která se dochovala, je na místě mluvit spíše o nástiněch a inspiracích, které si každý může dotvořit či rozšířit podle svého.

O dluhu

Kratičký, ale velmi půvabný útvar, jenž může být chápán jako pohádka nebo jako fejeton,⁶⁴ vypráví o osamělém muži, který se svou samotou toužil skoncovat tím, že si pořídil dluh. Dluh prospíval, rostl, protože se však chtěl stát ještě větším, zabil svého majitele. A tak dodnes chodí po světě a hledá někoho, kdo by mu poskytl útočiště.

63 MAINX, O. Experimentální naivista. *Host*, 2007, **23**(8), s. 56, 58. ISSN 1211-9938.

64 MAINX, O. Experimentální naivista. *Host*, 2007, **23**(8), s. 56, 58. ISSN 1211-9938.

V této pohádce je v plné kráse zobrazen Machulkův smysl pro humor. Už samotný fakt, že si někdo z čirého zoufalství pořídí namísto psa nebo kočky dluh, aby se zbavil samoty, pobaví. Pohádka ale zároveň moralizuje, radí nám, ať si na dluhy lidé dávají pozor, protože se mohou snadno a nepozorovaně stát nezvladatelnými. V závěru celá pointa i komika graduje, když svého čtenáře pokouší: „*A co vy? Nechcete mít krásný zdravý dluh? Pro začátek bych vám půjčil!*“⁶⁵

Jan a Růže

Jan byl podle Machulky zvláštní chlapec, který bydlel v zemi bez lidí. Povídal si s květinami i zvířaty a nic mu nechybělo, ani lidé ne. Ve své dobrotě se rozhodl, že pomůže osamocené skále. Aby k ní létali ptáci, chtěl na jejím vrcholu zasadit růži. Autor však v půlce cesty s vyprávěním skončil a pohádku, která začíná opravdu klasicky: „*V jedné velice daleké zemi žil malý chlapec,*“⁶⁶ si musí čtenář domyslet sám.

Obě zmíněné pohádky spojuje samota a snaha vypořádat se s ní, stejně je tomu i v dalším pohádkově laděném textu *O bronzovém kormidelníkovi*. Machulka byl společenským člověkem, samotou netrpěl a patrně ji ani nevyhledával, snad i proto se snažil osamoceným od jejich samoty prostřednictvím těchto textů ulevit. K psaní pohádek ho jednoznačně vedl jeho zčásti stále dětský duch.

4.2.2 Cestopis Maňana

Rozsáhlý text, jehož 4. kapitola je obsažena v druhé Machulkově sbírce *Z Hrdlořez do Dáblic*, je soubor autorových zážitků na cestě po Německu. Ty se na sebe vrství v závislosti na lidech, se kterými se setkal a jež mu často pomohli. Chtěl se dostat přes Amsterdam do Španělska, ale více než o dosažení cíle mu šlo o cestu samotnou.

Cestopis jakožto literární útvar je české literatuře vlastní od humanismu a renesance (Václav Šašek z Bříkova). Nejvíce se svými cestopisy proslavil Karel Čapek, ale psal je například i Norbert Frýd. V české undergroundové literatuře

65 MACHULKA, Q. *Z Hrdlořez do Dáblic: (texty z pozůstalosti)*. Praha: Kalich, 2006. s. 65. ISBN 80-7017-054-9.

66 Tamtéž s. 105.

cestopis o své cestě na jih napsal i Filip Topol nebo Milan Knížák. Tradice cestopisu se tak udržuje v české literatuře i v době normalizace.

4.2.3 Útržkovité záznamy

„Popelnice Ungalagala

„Hm,“ neb nějak tak na to Dobrák, nositel piva za výstavbu republiky, vůbec nás nevidí, jen mě dvakrát, a taktní brvou nehne tenhle dobrácký Dobrák.

...

Ty lahvičky prázdný, vypitý házím do popelnice, některý se ani nerozbijou, tak se těšíme, zejtra v samoobsluze uděláme mejdan, dokutálíme tam popelnici, pan vedoucí se bude divit, „ale lidičky zlatý, vždyť popeláři maj přijet až v úterý, co tady strašíte Ungalagalou?“⁶⁷

Publikovaná torza jasně ilustrují básníkovu rozdvojenost – na jednu stranu křehký a něžný básník, po přečtení jehož veršů může mít člověk pocit „jako po rozpravě s přítelem“.⁶⁸ Na druhou stranu rváč, opilec a provokatér, kterého v předmluvě sbírky *Příživník* vzpomíná Ivan Martin Jirous. Podle jeho slov byl Machulka hned po Františku Pánkovi nejproblematictější návštěvníkem koncertů skupiny Plastic People. Dokonce mu byla na několika zakázána účast, aby se společnost vyhnula jeho nepředvídatelným reakcím.⁶⁹

Je patrné, že Machulka se jako autor začínal teprve vyvíjet. Z věčně „velkého úsměvu“, jak ho popisuje Pavel Zajíček,⁷⁰ by se snad dostal i do poloh mnohem vážnějších. Nebýt jeho předčasného úmrtí, dočkala by se čtenářská obec nejspíš ještě mnoha zajímavých textů. Takhle se musíme spokojit s tím, že mezi leckdy zbytečně publikovanými básněmi, které na první pohled nemají s vyšší literární kulturou nic

67 MACHULKA, Q. *Z Hrdlořez do Ďáblíc: (texty z pozůstalosti)*. Praha: Kalich, 2006. s. 78-79. ISBN 80-7017-054-9.

68 Poezie. *Iniciály*, 1992, 3(30), s. 57-58. ISSN 0862-6324.

69 MACHULKA, Q. *Příživník*. Praha: Inverze, 1992. Předmluva (nestránkováno) ISBN 80-900160-7-3.

70 SLAVÍK, P. Poezie v podzemi I. a II. In: *Alternativní kultura* [televizní dokument]. Česká televize, 1997. ČT2 25. 9. 2004 22:00. Dostupné též z internetového portálu: <http://www.youtube.com>.

společného, zazáří občas malý záblesk klenoty.

5 Pavel Zajíček

Narodil se v roce 1951, vyrůstal v katolickém prostředí⁷¹ a dodnes žije v Praze. V roce 1976 byl odsouzen v procesu s Plastic People k jednomu roku vězení za příživnictví. Ihned po propuštění podepsal Chartu 77, a tak se dostal do kolotoče policejního stíhání, výslechů a vykonstruovaných procesů. Kvůli zvyšujícímu se tlaku na chartisty i kvůli tomu, že se podzemní komunita začala pomalu tříštit, nakonec emigroval v roce 1980 do Švédska a později do USA, kde žil deset let. Natrvalo se vrátil do Prahy v roce 1995.

Je osobitým výtvarníkem. Výtvarné dílo Pavla Zajíčka je stejně pestré jako jeho básně či hudba. Přestože není předmětem této práce, neodpustím si poznámku, že jeho výstavy jsou výjimečným zážitkem. Autor prezentuje svá díla neutřelým způsobem, s citlivým slovním komentářem a bez jakýchkoli okázalých gest. A stejně jako ve svých obrazech se otevírá i ve svých básních, čtenáři či divákovi ukazuje svůj svět, který si ve snaze uniknout před tím současným vytvořil, a zve ho dál, ačkoli na první pohled může působit uzavřeně, syrově a smutně.⁷²

Pavel Zajíček je spojován hlavně s hudební skupinou DG 307. Z trojice autorů, kterými se tato práce zabývá, vyčnívá, o jeho básních bylo několik statí a dokonce i monografická diplomová práce, ze kterých čerpám, sepsáno. Dalším teoretickým východiskem se staly rozhovory, které poskytl v 90. letech, jež jsou dostupné na internetovém portále www.guerillarecords.cz. I přesto jsem nezaregistrovala, že by s ním veřejnost byla seznámena.⁷³

71 ZAJÍČEK, P. V podstatě vlastně nemám co říct. *Lidové noviny*, 1999, 12(302). *Kulturní servis [příloha]*, s. 4. ISSN 0862-5921.

72 PŘIKRYLOVÁ, Z. Podivné panoptikum útržků ve větru: Pavel Zajíček v rýmařovské Galerii Octopus. *Host*, 2007, 23(8), s. 84-85. ISSN 1211-9938.

73 Ačkoli je Pavel Zajíček dosud žijícím autorem, nedošlo při psaní této práce k osobnímu kontaktu. Vzhledem k vyčerpávající monografické diplomové práci Markéty Koubové (KOUBOVÁ, M. *Putování papírovými sny Pavla Z. Interpretace jeho samizdatové i oficiální literární činnosti*. České Budějovice, 2010. Diplomová práce, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích), jež obsahuje potřebné informace, nebylo to ani potřeba. Zvláště pak s přihlédnutím k faktu, že underground je pro Pavla Zajíčka uzavřenou epochou a o minulosti mluví nerad.

5.1 DG 307

Druhá nejvýraznější hudební skupina 2. vlny českého undergroundu byla založena roku 1973 Pavlem Zajíčkem a Mejlou Hlavsou. Navazovala na hudební skupinu Aktual Milana Knížáka a stala se společně se skupinou Plastic People ikonou své doby. Až do roku 1989 byly všechny koncerty nelegální. Činnost skupiny na deset let přerušila Zajíčkova emigrace, ale v roce 1992 došlo opět k jejímu obnovení. Její název, v dnešní době snad trochu nesrozumitelný, je prostě označení diagnózy, jež člověka zbavovala povinnosti narukovat⁷⁴ a byla tajným snem nejednoho muže, osobností hlásících se k undergroundu o to víc. Odpor ke zbraním, válce a celkově pacifismus je patrný v díle nejednoho z nich.

Pavel Zajíček měl ve skupině roli textaře a po smrti Mejly Hlavsy také zpěváka. Koncerty hudební skupiny DG 307 jsou zevrubně vylíčeny a vychváleny v časopise *Vokno*. Jejich hudba se brzy odklonila od rocku a stala se veskrz experimentální. Vedle klasických nástrojů hráli například i na řetěz či psací stroj.⁷⁵ Nezřídka dokonce přebírala prvky z hudby klasické. Hudebníci nedávali publiku oddychnout, dokonale vystihli pocity nejen své, ale i svých posluchačů, a tak šlo o velmi hluboká, pročitěná vystoupení. To z velké části zajišťovaly Zajíčkovy texty. I když, jak píše Paul Wilson, nebyly během koncertů texty mnohdy vůbec srozumitelné a příznivci kapel jim leckdy porozuměli až v tištěné verzi.⁷⁶

„Co sme?

sme dětma

který nestačily zestárnout

nebo šílenci

který nemůžou padnout?

74 ZAJÍČEK, P. V podstatě vlastně nemám co říct. *Lidové noviny*, 1999, 12(302). *Kulturní servis [příloha]*, s. 4. ISSN 0862-5921.

75 MACHOVEC, M. *Pohledy zevnitř: česká undergroundová kultura ve svědectvích, dokumentech a interpretacích*. Příbram: Pistorius & Olšanská, 2008. s. 27. ISBN 978-80-87053-22-5. Nepochybně inspirováno hudební skupinou Aktual, jež využívala i zvuku motoru.

76 WILSON, P. R. *Bohemian rhapsodies: český underground, dissent, literatura a politika očima kanadského překladatele*. Praha: Torst, 2011. ISBN 978-80-7215-422-7.

*proč se tak často
nenávidíme
proč na ješitnosti
pevnosti z hoven
stavíme?
proč se nepropojíme?
čeho se bojíme?*

*co je na nás vokázalýho?
co je na nás zajímavýho?
sme nosiči strachu
sme předzvěstí prachu⁷⁷*

Domnívám se, že ukázka vyjadřuje pocit mnoha lidí oné šedé reality 70. let, nejen autora či podzemní komunity. Mnoho z nich v této době ani nezažilo na vlastní kůži svobodu ve vlastní zemi. Byli nespokojení, ale často si nedokázali uvědomit, co jim vadilo, natož aby věděli, jak by mohli svou situaci zlepšit. Nebyli schopni změny, protože byli nejistí. Nejistí v tom, zda by je někdo podpořil. Zajíček navíc poukázal na nicotnost a často i zbytečnost jejich životů. Označuje člověka jako nositele strachu, naráží na mnoho lidí, kteří se podvolili režimu ze strachu (ačkoli se odvážím tvrdit, že ze strachu často oprávněného). Snažil se tímto způsobem vyburcovat své posluchače k tomu, aby si řekli, že změna je nutná. Stejně poselství nese mnoho dalších písní skupiny DG 307.

Zajíčkovu literární dílo je v porovnání s předchozím autorem obsáhlejší. Mimo jiné i proto, že autor stále žije a ve své tvorbě pokračuje dodnes. Navíc jeho dílo zahrnuje i četné sebrané texty hudební skupiny DG 307.

Pro mé zkoumání jsou v případě Zajíčka stěžejní texty pouze ze 70. let, neboť v 60. letech nepublikoval, to znamená: Písňové texty skupiny DG 307 ve sbírkách *DG 307 (1973–1975)*, *Dar stínům (1979)*, *Pták utrženéj ze řetězu zdivočel a uletěl... ozvěny*

77 ZAJÍČEK, P. *DG 307: (texty z let 1973-1980)*. Praha: Vokno, 1990. s. 40. ISBN 80-85239-04-3.

jeho falešnejch zpěvů (nebo také pod druhým názvem *Kundy rty ústa tváře masky*) (1979), *Torzo* (1980) a básně i rozličné texty v knize *Zápisky z podzemí* (1973-1980) (obsahuje: *Mařenická kniha*, *Dopisy (Tok okamžiků)*, *Vyslov sám sebe i svůj svět*, *Úlomky skal*, *Roztrhanej film*, *Šedej sen*, *Listy k čemukoliv*).

Představím ale i některé pozdější texty autora, které se ubírají zajímavým směrem. Jsou to *Kniha měst* (1993), *Zvuky sirén a zvonů (NÉNIE)* (2001).

Ačkoli o sobě Zajíček nikdy nesmyslel jako o básníkovi,⁷⁸ jeho dílo vykazuje dle Machovce vysokou literární hodnotu. Protože se jedná nepochybně o básně, budu ho básníkem nazývat i v této práci. Domnívám se, že jeho tvrzení je důsledkem Zajíčkovy nelibosti v jakémkoli kategorizování a zároveň i zálibu v mystifikaci.

Inspirací se stal Zajíčkovy např. Milan Knížák, ale také Ladislav Klíma,⁷⁹ který byl pro svou nekonformitu, sklony k provokacím, odvahu šokovat veřejnost, ale i pro neobvyklou, komplikovanou životní filozofii opěvován i jinými autory 2. vlny (viz úprava Klímových textů *Jak bude po smrti* spisovatelem Vratislavem Brabencem). Při podrobnějším studiu názorů na osobnost Ladislava Klímy jsem navíc došla k závěru, že vyvolává obdobné názory jako literární underground sám, pro někoho je Ladislav Klíma nevkusný a nechutný zhýralec, pro jiné geniální filozof s nevšední poetikou.

5.2 Písňová tvorba

Pro Zajíčkovy písně jsou typické kontrasty, jako jsou světlo a stín, skutečnost a sen. Nedochozí pouze ke srovnávání řečených, mezi protipóly je často výrazné pnutí. Objevuje se vzájemné zaměňování, kdy čtenář znejistí, zda to, co mu autor předkládá, je ještě stále skutečnost, nebo už se přesunul do oblasti nereálna a snů. Mystifikace není však možná přítomna pouze v díle Pavla Zajíčka. I některé jeho výroky v rozhovorech o jeho osobě mají podle mě čtenáře či posluchače zviklat a uvést do nejistoty (viz výše). Stejně tak časté je u Zajíčka pouhé nastínění situace, obrazu. Hojně užívá symbolů i neotřelých metafor. Děje se tomu tak hlavně v písňových textech, kde využívá slova, jež jsou významově příliš zatížena, což v krajních

78 KOPÁČ, R. Moudrý skeptik Pavel Z. *Nové knihy*, 2001, 41(24), s. 20. ISSN 0322-922X.

79 VLČEK, J. Náš čas přichází průběžně: tvorba undergroundové skupiny DG 307 na své skutečné docenění možná teprve čeká. *Mladá fronta Dnes*, 2005, 16(41). Praha, s. C/8. ISSN 1210-1168.

případech vede k nesrozumitelnosti.⁸⁰

„Underlika

...

underlika bez voskovýho kultu

podzemní záře trhá mraky

rituál zvuků

čela se dotkly skal

struny – hlasy – kmeny

dech – ocel⁸¹

V případě písně Underlika opravdu nevím, co se autor snažil sdělit. V některých částech se jedná o pouhou skrumáž slov. Underlika je, jak jsem se dočetla, složenina ze slov underground a republika, tedy Československo, ale ani toto objasnění mi v interpretaci nijak nepomohlo.

5.3 Zajíček básník

Zajíčkův způsob psaní je silně expresivní, využívá hovorovou češtinu i obecnou varietu. Spojením těchto složek vzniká velmi osobitý, unikátní jazykový kód (ne však neznámý i jiným undergroundovým umělcům). Inspiruje se i v biblických textech, ale rozhodně není možné mluvit o katolické poezii. Martin Machovec některé jeho texty klasifikuje jako starozákonní poezii, kdy autor je kazatelem.⁸² Jeho svět je světem bez náboženství. S přihlédnutím k situaci, která panovala, a k vše obklopující šedi normalizace, se Zajíček odvrací od toho, co vidí, a utíká do své vlastní říše. Apeluje na společnost nebo alespoň na své čtenáře, ať se změní, protože životy, které žijí, doba, ve které žijí, nejsou v pořádku. Oni jediní jsou podle něj ti, kteří to mohou změnit. Jako

80 HRTÁNEK, P. „Pokud tomu chcete říkat underground, můžete.“. *Tvar*, 2003, **14**(7), s. 23. ISSN 0862-657X.

81 ZAJÍČEK, P. *DG 307: (texty z let 1973-1980)*. Praha: Vokno, 1990. s. 55. ISBN 80-85239-04-3.

82 SLAVÍK, P. Poezie v podzemí I. a II. In: *Alternativní kultura* [televizní dokument]. Česká televize, 1997. ČT2 25. 9. 2004 22:00. Dostupné též z internetového portálu: <http://www.youtube.com>.

jeden z mála autorů 70. let se oprostil od Bondyho totálního realismu.⁸³ Ve svých básních často zachází velmi daleko. Nebojí se stejně jako jiní undergroundoví autoři šokovat (naopak je to jeden z jeho cílů), ale navíc zachycuje i věci, o nichž se neslušelo ani přemýšlet.⁸⁴

„tvůj mozek – sušená kvíčela – utkvěl. Máš MRAZIVÝ TĚKY – epos padá do prostoru lůzovlády, vzpomínej na matky – na matky těch matek – na matky vod stroje – na bronzový matky – na matky průměr 10 – na matky ze dřeva. Za nehty máš zbytky smrti svojí matky a sirotci utekli po cestě smrti k východům z bezvýchodnejch bludišť.“⁸⁵

Jedním z častých témat, které se v Zajíčkových básních objevuje, je opět náhled do undergroundového společenství.

*„přiznáváme se k atentátu
na nelidskost
přiznáváme se k úchylce
přiznáváme se k šílenství
přiznáváme se k nevědomí
přiznáváme se k jinosti“⁸⁶*

V tomto textu objasňuje, že undergroundové společenství je jednoduše jiné a tato jinakost je to, co provokovalo, nikoli to, že by se stavěli proti režimu. Spíše sobě i společnosti potřebovali dokázat, že jejich zmíněná odlišnost je v pořádku a že není ničím závadným. Koncem 70. let se Zajíčkovy texty začaly proměňovat jako reakce na roztržštění komunity undergroundových umělců. Dostávají nový, velmi ponurý ráz, jež často prostupují mytické, nadpřirozené bytosti a mysticismus.⁸⁷

83 KOPÁČ, R. Moudrý skeptik Pavel Z. *Nové knihy*, 2001, 41(24), s. 20. ISSN 0322-922X.

84 VALENTOVÁ, K. *Knihy měst ponurých. Český deník*, 1993, 3(162), s. 10. ISSN 1210-0854.

85 ZAJÍČEK, P. *Zápisky z podzemí: (1973-1980)*. Praha: Torst, 2002. s. 188. ISBN 80-7215-176-2.

86 Tamtéž s. 14.

87 MACHOVEC, M. Šestnáct autorů českého literárního podzemí (1948-1989) In: *Literární archiv: Sborník Památníku národního písemnictví. Roč. 25*. 1. vyd. Praha: Památník národního písemnictví, 1991. s. 59.

5.3.1 Zápisky z podzemí

Nejobsáhlejší ze Zajíčkových knih sdružuje několik sebraných samizdatových sborníků. I zde odvedl notný kus práce Martin Machovec, který dokázal sebrat texty z let 70. a 80. a s pomocí autora je poskládat do knihy, která je nejen subjektivním zobrazením své doby, ale také sbírkou literárních experimentů. Obsahuje deníkové záznamy, básně, poznámky, ale i útržky přepsaných snů (a to ne vždy pouze autorových) či dopisů. Je nemožné tyto záznamy zařadit k jednomu literárnímu žánru. Texty je možné vnímat jako prozaické básně, které tvoří román, nebo jako jednotlivé obrazy či reflexe.⁸⁸ Tyto střípky, které popisují nálady, zážitky, pocity, ale zachycují i ucelené příběhy, jsou poutavým čtením, které má jistou výpovědní i faktickou hodnotu. Nemapují sice celou epochu českého literárního undergroundu nebo jeho druhé vlny, jedná se o subjektivní a zároveň velmi sugestivní vyprávění člověka, který byl v samotném centru podzemní komunity a stojí i v centru této knihy. Konečně i sám autor řekl, že knihu vnímá jako vnitřní dokument, nikoli dokument historický.⁸⁹ Kritika připomíná, že obsahuje i mnoho útržků a výkřiků, nepotřebných a zbytečných. Ačkoli by bylo možné některé části trvale odstranit, domnívám se, že společně s tím by zmizela i autenticita autorova projevu a myšlení. Pravdou je, že Zajíček na čtenáře bez milosti valí v podstatě vše, co uznal hodné poznamenání či zapsání. Chaotické texty jako by byly předobrazem k dílu, které má teprve vzniknout. Mnoho textů využívá tzv. proudu vědomí či automatického psaní (jako to dělali již surrealisté, vzor první vlny). Autor se snaží zachytit jedinečnou, prchavou myšlenku. Ve snaze zachytit ji věrně rezignuje na gramatická i typografická pravidla. Stejně jako Hrtánek⁹⁰ se domnívám, že je na škodu, že k dílu není přiložena ukázka originálního Zajíčkova rukopisu, jež by završila tolik žádanou autentičnost uměleckého díla. Tento nedostatek je alespoň trochu (ale nikoli zcela) vyvážen využitím nejrůznějších značek, šipek a jiných spojovacích prvků či velikosti a stylu písma. Kniha je opatřena obsáhlou ediční poznámkou. Stejně jako například v deníkových zápiscích Filipa Topola *Mně 13*, i zde se objevují zašifrovaná jména přátel, neboť hrozilo prozrazení a následné stíhání policií. V poznámkách je převážná většina přezdivek rozšifrována, a tak je možné si do

88 VALENTOVÁ, K. Kniha měst ponurých. *Český deník*, 1993, 3(162), s. 10. ISSN 1210-0854.

89 BEZR, O. Nechci být fosilií undergroundu. *Lidové noviny*, 2003, 16(19), s. 19. ISSN 0862-5921.

90 HRTÁNEK, P. „Pokud tomu chcete říkat underground, můžete.“. *Tvar*, 2003, 14(7), s. 23. ISSN 0862-657X.

textu snadno dosadit například osobnost Egona Bondyho (v zápiscích jako E.B.), Vratislava Brabence (vrbr) nebo Pavla Zemana (Eman).

Z počátku kniha nasazuje nezvladatelné tempo, ale s postupem stránek i jednotlivých souborů je citelné zpomalení.⁹¹ Jako by autorovo dílo gradovalo (nebo spíš utichalo) podobným způsobem jako underground sám. Od počáteční energie přes apatii až k pocitům skepse a rezignace.

„stojíš sám --- i v ohni --- kterež zapaluješ --- stojíš sám --- neočekávej --- snad halucinační vášeň tě nasytí --- stojíš sám --- nepokoušej se stavět babylonský věže“⁹²

Zatímco v básních z roku 1973 nacházím nejen negaci hodnot nastolených totalitním režimem, ale i provokaci a snad i touhu něco změnit (*Papírový aPsolutno, Chtěl bych mít*), na konci 70. let již autor uniká do svého světa a básně získávají pochmurné vyznění.

5.4 Zvuky sirén a zvonů (Nénie)

Jedna z posledních sbírek byla kritiky velmi pozitivně přijata, dokonce ji označili za „jeden z vrcholů současné české poezie“.⁹³ Sbíрка se od prvotin autora výrazně liší. Ústředním tématem je zde hledání famme fatal, čímž se ve své dřívější tvorbě jinak zaobírá opravdu sporadicky.

5.5 Kniha měst

V Knize měst vystupuje kafkovsky pojmenovaný hlavní hrdina D. v nepojmenovaném velkoměstě, kterým by mohl být New York, místo, kde Zajíček 10 let žil a pracoval jako zaměstnanec stěhovací služby. I zde, ačkoli je kniha psána prózou, není nezanedbatelný básnický tón. Kniha vyznívá pochmurně, ale zároveň je také křehkým sdělením, křehkého básníka.⁹⁴

91 KOPÁČ, R. Zajíček stojí na cestě k noci. *Právo*, 2003, 13(154), s. 12. ISSN 1211-2119.

92 ZAJÍČEK, P. *Zápisky z podzemí: (1973-1980)*. Praha: Torst, 2002. s. 392. ISBN 80-7215-176-2.

93 KOPÁČ, R. Moudrý skeptik Pavel Z. *Nové knihy*, 2001, 41(24), s. 20. ISSN 0322-922X.

94 ŠTOLBA, J. Meditující divoch. *Literární noviny*, 1993, 4(29), s. 7. ISSN 1210-0021. Dostupné také z: <http://archiv.ucl.cas.cz/?path=LitNIII/4.1993/29>.

Myslím, že z výše uvedených informací přirozeně vyplývá, že Zajíček je jednoznačně básníkem a básníkem zůstává i v próze.⁹⁵ Mohu se jen domnívat, že tato skutečnost je výrazně způsobena tím, že je hudebníkem a má vrozený cit pro rytmus. V rozhovoru s Ondřejem Bezrem na otázku, zda je rozdíl mezi tím, jak vznikaly básně a písňové texty pro DG 304, odpovídá, že nikdy nevěděl, jak dané dílo skončí.⁹⁶

Ať už dokáže čtenář vstřebat všechny autorovy myšlenky, nebo se ztrácí ve spletitých myšlenkách a labyrintech básní i próz, je dílo jednoznačně inspirativní. Dává podnět k zamyšlení. Ačkoli ani Zajíčkova literatura nebyla určena širokému publiku a ani dnes se k ní nejspíš masová veřejnost nepřikloní, s přihlédnutím ke kvalitám básnickových textů (ať již těch starých, nebo nových) je to škoda.⁹⁷

6 Milan Koch

Milan Koch se narodil roku 1948 v Praze. Po ukončení povinné školní docházky se začal učit na provozního chemika v Neratovicích. Po studiích skutečně nastoupil ve Spolaně, ale ve své práci nenalezl zalíbení, a tak pro něj začalo období nárazových brigád. V podstatě nepracoval a razítko do občanského průkazu mu zařídila maminka. Rodiče ho podporovali i finančně. Na vojnu nenastoupil, modrou knížku získal tak, že vypil velmi silnou kávu. Z povinné vojenské docházky byl proto uvolněn pro zvětšené srdce a vysoký tlak. Je jedním z undergroundových umělců, který je přímo spojován i s užíváním jiných návykových látek než alkoholu a tabáku. Svět, ve kterém žil, byl pro něj vězením, z něhož nebylo možné uniknout. Psát začal poté, co si uvědomil stihání „mániček“, potřeboval se vypsát ze své bezmoci a svého smutku nad tím, v jaké době žil. Byl v neustálém stresu a provázelo ho paranoidní strach ze zatčení, stal se jím téměř proslulý. Proto často utíkal do přírody, kde nalézal útěchu. Stal se členem trampské osady Půlnoc, o svých výletech si vedl zápisky, často ilustrované fotografiemi nebo jízdenkami. Procestoval celou republiku a zvláštní zalíbení nalézal i v některých hradech.⁹⁸

95 HRTÁNEK, P. „Pokud tomu chcete říkat underground, můžete.“. *Tvar*, 2003, **14**(7), s. 23. ISSN 0862-657X.

96 BEZR, O. Nechci být fosilií undergroundu. *Lidové noviny*, 2003, **16**(19), s. 19. ISSN 0862-5921.

97 HRTÁNEK, P. „Pokud tomu chcete říkat underground, můžete.“. *Tvar*, 2003, **14**(7), s. 23. ISSN 0862-657X.

98 *Papírový hlavy: odkaz českého undergroundu ve vizuálním umění* [online]. Projekt Papírový hlavy (za podpory Nadace Vodafone Česká republika): ©Inter-Art, o.s. 2010 [cit. 30.3.2014]. Dostupné z: <http://www.papirovyhlavy.cz/laska-az-za-hrob>.

V 70. letech se seznámil s bývalou přítelkyní Mejly Hlavsy, Mirkou Benešovou, která se 15. 12. 1973 stala jeho ženou. Pro undergroundové společenství tato dvojice představovala symbol harmonické, čisté a bez nadsázky absolutní lásky. S Mirkou měli krásný vztah a začali zvažovat založení rodiny. V této době Koch pracoval jako skladník a začal se učit hindsky. S hindštiny později složil úspěšně státní zkoušku a měl dostat místo na ambasádě.⁹⁹

Tato idyla ale neměla trvat navždy. 17. 11. 1974 nebyl Milan Koch v brzkých ranních hodinách po jednom z divokých večerů k nalezení. Až po týdnů se Mirka s určitostí dozvěděla, že jej přejela tramvaj. Záhy prohlásila, že hned, jak přepíše všechny jeho básně, odejde za ním. Skutečně se tak stalo, vzala si život na Milanův svátek, sedm měsíců po jeho smrti a jsou pohřbeni ve společném hrobě na pražských Malvazinkách.¹⁰⁰ Smrt obou vyvolala v podzemí intenzivní reakci, protože spolu s nimi odešla i představa ideálního vztahu. Na pohřbu Milana zazněla v podání Plastic People a DG 307 písnička s textem Pavla Zajíčka „Očišťování“. Egon Bondy pojmenoval jednu ze svých sbírek právě po Mirce, ta obsahuje i báseň *Muchomůrky bílé*, kterou zhudebnil Mejla Hlavsa a jež přímo odkazuje na Mirčin smutný osud. Milan se pak objevil jak v díle Egona Bondyho, tak i v díle Pavla Zajíčka.

„Anděl nám Kocha vzal

Anděl nám Kocha vzal

nechav ho za tím účelem

nejdřív tramvají rozšmelcovat na maděru

Sbírali ho po padesáti metrech jízdní dráhy

Tak máme teď ne malého přímluvce na rajských ostrůvcích

Protože nás miloval“¹⁰¹

99 Tamtéž.

100 Zde je pohřben i Egon Bondy a Mejla Hlavsa.

101 BONDY, E. *Vě všední den i v neděli--: výběr z básnického díla 1950-1994*. V Praze: DharmaGaia, 2009. s. 231. ISBN 978-80-86685-32-8.

Tento příklad příznačně ilustruje propojenost a pospolitost undergroundových umělců. Snad až s přílišnou upřímností zachytili jeho tragický konec, uctili jeho památku a skrze své dílo si ho připomínali navzájem.

6.1 Koch básník

Veškeré dílo Milana Kocha před revolucí vycházelo pouze v samizdatových opisech. V současnosti je vydán pouze zlomek toho, co v letech 1965–1974 napsal. Celkem popsal 656 papírů formátu A4.¹⁰² Psal dlouhé poemy, kratší básně i prozaické útvary.

Ve své tvorbě se Milan Koch inspiroval Egonem Bondy, se kterým ho pojilo v sedmdesátých letech intenzivní přátelství a jenž bydlel v Nerudově ulici v Praze vedle něj. Bondy s ním rád sedával v hospodě a zapisoval často s minimálními úpravami Kochova vyprávění, jež jsou publikována i v jeho sbírkách.

„CO JEŠTĚ POVÍDAL KOCH (vyprávění Milana Kocha ve sbírce Ve všední den i v neděli Egona Bondyho)

Měl jsem mnoho stavů vědomí

Už jsem chtěl jenom vidět východ slunce

Už jsem slyšel jak padají kaštiny v blázinci

A ty Čimice jsou jedno místo jsou to Měcholupy

jedna část je průmyslová

to je šrot periférie

kde jsem žil od malička

a druhá část je blázinec

tam se pohybují lidi který jsou nenormální“

¹⁰² *Papírový hlavy: odkaz českého undergroundu ve vizuálním umění* [online]. Projekt Papírový hlavy (za podpory Nadace Vodafone Česká republika): ©Inter-Art, o.s. 2010 [cit. 30.3.2014]. Dostupné z: <http://www.papirovyhlavy.cz/laska-az-za-hrob>

Jak vidno, byl Koch básníkem nejen na papíře. I jiní umělci ve svých vyprávění vzpomínají, že se vyjadřoval obdobným způsobem, jakým i psal.

Dalším zdrojem inspirace se mu stali američtí beatnici. Vztah americké skupiny básníků tzv. beat generation a českého literárního undergroundu je vskutku ojedinělým, ale náhodným.¹⁰³ Oba fungovaly paralelně, přitom nezávisle, s minimálním vědomím o vzájemné existenci. Vzešly naprosto z jiných podmínek, a přestože jsou často připodobňovány, pozice amerických beatníků se v mnohém lišila, ale zároveň se v několika prvcích shodovala. Největším rozdílem bylo, že jejich díla, ačkoli pohoršovala společnost nevídaným způsobem, vycházela (pouze ve výjimečných případech publikace nebyla možná, ale poté, co vyhráli beatnici soudní při o báseň *Kvílení*, mohly být vydány i dříve zakázané texty).¹⁰⁴ Na rozdíl od Československa nebyli omezováni žádným politickým režimem. Stejně jako čeští umělci se ale snažili najít novou podobu umění, v jejich případě především v kombinaci s drogami, nezávazným sexem a nejrůznějšími náboženstvími. Za zmínku stojí, že jedna z vůdčích osobností tohoto uskupení, Allen Ginsberg, který navštívil v roce 1965 Československo. Jeho pobyt a působení zde vyvolaly velkou vlnu nadšení, byl zvolen Králem Majáles, ale nedlouho nato byl vyhoštěn.¹⁰⁵

Po seznámení se s beatnickou poetikou, jež mu učarovala, se stal Koch „programovým beatnikem“¹⁰⁶, s jejich texty se seznamoval prostřednictvím oficiálních i neoficiálních překladů Jana Zábrany. Později je také začal sám překládat. Nejblíže mu byli Jack Kecouac a Allen Ginsberg. Tato blízkost se projevovala hlavně v počátcích jeho psaní, kdy je znalost jejich textů opravdu více než zjevná.

„CHRČENÍ ZA KALIOPÉNU

*Viděl jsem zbídačené tváře politických vězňů,
kteří skandovali,*

103 PILAŘ, M. *Underground: (kapitoly o českém literárním undergroundu)*. Brno: Host, 1999. s. 65, 65. ISBN 80-86055-67-1.

104 RAUVOLF, J. Kvílení doposud neutichlo. *Mladá fronta Dnes - Praha*, 2010, **21**(269). *Kavárna*, s. 37-39. ISSN 1210-1168.

105 RAUVOLF J. Beat po česku: ohlas autorů beat generation v našich zemích. *Host*, 2007, **23**(5), s. 22-24. ISSN 1211-9938.

106 BÍLEK, P. A. Český beatnik No. 1. *Mladá fronta Dnes*, 1992, **3**(181), s. 11. ISSN 1210-1168.

*padali a močili pod pendreky strážců režimu,
kterým uniforma sjednotila tváře – uražené a ponížené
kteří bušili kladivy
trhali kleštěmi a deformovali v pneumatických lisech svá organická srdce
na počest padajícího pekla diktatury proletkultu“¹⁰⁷*

Nepochybně se snad až příliš inspiroval Ginsbergovým *Králem Majáles*. Čím déle však psal, tím méně se svých vzorů držel, jeho styl se stal velmi osobitým. Psal nadoraz, využíval asociací, které na své čtenáře chrлил v neuvěřitelně rychlém sledu. Přeskakoval od jedné věci k druhé. Zachycoval je prostě, ale velmi přesně. Své příběhy, ač se někdy jeví opravdu tajemné, žil. Vyprávění leckdy připomíná filmové stříhy, proto je zpočátku četba obtížnější. Některé z asociací jsou totiž založeny na zvukové shodě, nikoli na vnitřní logické souvislosti. Navíc jsou texty protkány i biblickými motivy („roztrhané prádlo Sodomy“¹⁰⁸, „Ó pane skrze tvé příští narození“¹⁰⁹, „fíkový list“¹¹⁰). Ty jsou často užity v nezvyklých, všedních situacích, stojí v rozporu s tolik kritizovaným konzumním způsobem života, jsou začleněny do jeho kulis. Básník se snaží varovat společnost před tím, kam se dopracovala, neboť očividně přichází o duchovní hodnoty. Z valné většiny dalších básní, je jasně čitelná autorova nenávist k režimu, který v Československu panoval.

*„Cvičené opice
modlí se k motorovým bohům
nehledím do budoucnosti
s důvěrou
odmítám vydat se na cestu ke Kommunismu
s úsměvem robota
na krajíčku“¹¹¹*

107 Otištěno v: RAUVOLF J. Beat po česku: Ohlas autorů beat generation v našich zemích. *Host*, 2007, 23(5), s. 22-24. ISSN 1211-9938.

108 KOCH, M. *Hóra Láv: (vybrané básně)*. Praha: Kalich, 2006. s. 24. ISBN 80-7017-041-7.

109 Tamtéž s. 38.

110 Tamtéž s. 51.

111 KOCH, M. *Hóra Láv: (vybrané básně)*. Praha: Kalich, 2006. s. 30. ISBN 80-7017-041-7.

Tato báseň ilustruje, že se mu nelíbí ani skutečnost, jak lidé jednoduše přivykli nové situaci. Stali se z nich roboti bez vlastního názoru, vykonávají přidělenou, naučenou a mnohdy zbytečnou práci se samozřejmostí sobě vlastní. Naproti tomu, kdyby z Kocha nakonec také udělali robota, byl by robotem citlivým, který by měl na krajíčku, a nová situace by ho nenechávala emocionálně chladným. V básni je i dál nedůvěra, když ne přímo nenávisť, v technický pokrok patrná i v úslovích „*pavouk elektrárny*“¹¹² či „*telefonu, který je odposloucháván*“¹¹³.

V dalších letech se jeho tvorba stává původní a osobitou. Uzavírá se ale také do sebe. Snad se i na něm, obdobně jako na Pavlu Zajíčkově, začala odrážet nadcházející krize undergroundu a to, že jeho přátelé odcházeli do exilu. Neodvažují se nastínit, jakým směrem by se byla jeho tvorba ubírala, nejsem totiž ani zcela přesvědčena o tom, že by v psaní pokračoval. Spíše se přikláním k tomu, že po roce 1989 by již neměl příliš důvodů ani podnětů k psaní.

Milan Koch, který svým předčasným úmrtím, životem na okraji společnosti i rozsáhlou básnickou tvorbou naplňuje archetyp prokletého básníka, se legendou nestal.¹¹⁴ Překvapuje mne, že u básníka s tak velikým potenciálem, navíc jednoho z mála, jenž úspěšně navázal na americké beatniky, nedošlo k vydání díla v celé jeho šíři.

7 Závěr

Básníky druhé vlny českého undergroundu spojuje očividně víc než dlouhé vlasy, pražské hospody a pocit frustrace z doby, do které se narodili. Snad i díky Bondyho poetice je jejich tvorba (s výjimkou komplikovanějších Zajíčkových textů) velmi srozumitelná, v některých případech až průzračná. Silně se projevuje fascinace snem, touha zachytit nezachytitelné. Do textů se promítají i pevná přátelská pouta a soucítění.

112 Tamtéž s. 31.

113 Tamtéž s. 34.

114 MOTÝL, P. Magické noci (ne)nastal čas. *Kontexty*, 2011, 3(3), s. 84. ISSN 1803-6988.

To, co je pro výše zmíněné autory typické, je hledání vlastní identity. Snad i snaha o vytvoření si vlastního, privátního světa v tom skutečném, který jim ze zjevných důvodů nevyhovoval. Snažili se urvat si pro sebe alespoň trochu svobody v nesvobodě. To se projevuje i nezávislým přístupem k jazyku a formální podobě textů, který neakceptuje omezení a nedbá tradic.

Dalším jednotícím prvkem jsou i jazykové vynálezy či experimenty, odpor k civilizaci a technickému pokroku a v případě Zajíčka a Kocha také časté biblické narážky. Ve srovnání s básníky první a třetí vlny českého literárního undergroundu tvoří tito básníci jakýsi přechod, jehož kvalita se pohybuje na velmi široké škále. To by mohl být důvod pro to, že je jim věnováno méně pozornosti než zbylým dvěma vlnám.

Stejně jako u jiných autorů, například zmíněného Ladislava Klímy, se lze snad shodnout na tom, že jejich tvorba není určena komukoliv. Zůstává však na zvážení každého, či tvorba by pak taková byla.

I proto přiznávám, že si již nejsem tolik jistá svým původním přesvědčením. Totiž, že v undergroundové literatuře si v dnešní době každý čtenář může najít svého autora. Tato literatura není „oddychová“, má nulovou propagaci a připomíná lidem něco, co by možná dokonce rádi zapomněli. Nicméně jsem stále hluboce přesvědčena, že ten, kdo si chce doslova listovat pocity, které mohla v některých lidech vyvolávat nesvoboda, jež v naší zemi panovala v 60. a 70. letech, nebude zklamaný, když si vybere knihy představených autorů.

Dále musím uznat, že při psaní této práce jsem postupně ztrácela některé ze svých ideálů o tomto pozoruhodném společenství. Ačkoli si stále vážím všech osobností českého literárního undergroundu pro jejich dílo a snad i odvahu, o jejich životním postoji jsem začala pochybovat. Stačí se zamyslet nad příčinami úmrtí nejen zmíněných autorů. Nebyli to nakonec jen lidé, kteří se vyhýbali zodpovědnosti, tvořili jen sporadicky a za přílišného zneužívání alkoholu, tabáku i jiných narkotik? Lidé, kteří by se v jakkoli hrůzné socialistické společnosti nejen nikdy neprosadili a neuchytili, ale kteří odmítli to alespoň zkusit? Nejvíce mě v tomto směru zpochybnila vyprávění lidí, kteří stáli undergroundové komunitě blízko, ale nechtěli nebo se necítili být z různých důvodů její součástí. Tito lidé vyprávějí své příběhy

v knize *Tváře undergroundu*¹¹⁵. Nevím, do jaké míry za mou deziluzi může zakořeněná představa, kterou prezentují Martin Machovec a Martin Pilař, nebo snad i to, že se undergroundu okrajově týkala i má bakalářská práce a množství knih či článků jsem četla několikrát, takže jsem měla více času na zvážení některých aspektů. Je jasné, že každý, kdo se pustí do výzkumu, ať už literárního, či úplně jiného, je nadšencem dané oblasti a snaží se vyzdvihnout hlavně to pozitivní. Zde se vracím k problému naznačenému již v úvodu. Vždyť veškerý výzkum, a to výzkum soustavný, zevrubný a pečlivý, který byl proveden, reprezentují z majoritní části právě stati Martina Machovce a Martina Pilaře. Oba dva jsou určitě odborníky na svém místě, zasadili se o vydání nespočtu děl, což muselo být alespoň v některých případech opravdu náročné. Ale často mi v jejich díle scházel trochu přísnější pohled, podobný tomu Václava Černého. Začala jsem pochybovat o některých informacích, zdálo se mi, že v textu je příliš mnoho tzv. bílých míst a mnoho věcí zůstává nevyřčených. Ve chvíli, kdy jsem zkusila pátrat i po zdrojích z pera někoho jiného, v lepším případě snad i po zahraničních člancích, jsem narazila. V zahraničí totiž zhusta vycházejí překlady českých zdrojů, což mě opět vracelo k výše zmíněným autorům, protože právě jejich myšlenky, názory a postoje jsou východiskem pro mnoho dalších. Obávám se proto, že pohled na český underground je velmi jednostranný. Při procházení diplomových prací, ať už těch věnovaných například Egonu Bondymu, nebo undergroundové hudbě, se dokola objevují stále stejné knihy a články. Sebekriticky musím přiznat, že nejinak je tomu z výše uvedených důvodů i zde.

Došla jsem k závěru, že je hodně důležité, i když to může přinést mnoho zklamání, přihlédnout k názoru Vladimíra Novotného, který říká, že hledat veledílo tam, kde není, a opomíjet veledíla skutečná, je veliký omyl. Přesto nevyvrací, že pro tyto umělce můžeme mít pochopení.¹¹⁶

Nechci, aby můj závěr vedl čtenáře k tomu, že si snad myslím, že zabývat se undergroundem je zbytečné. Pouze se domnívám, že by mělo odvážně vystoupit více lidí znalých této problematiky, aby se odstranila představa „zbytečně mytizovaného undergroundu“¹¹⁷.

115 DENČEVOVÁ, I. et al. *Tváře undergroundu*. Praha: Radioservis, 2012. ISBN 978-80-87530-17-7.

116 NOVOTNÝ, V. Sestra naivismu. *Mladá fronta Dnes*, 1992, 3(267), s. 9. ISSN 1210-1168.

117 PŘÍKRYLOVÁ, Z. Podivné panoptikum útržků ve větru: Pavel Zajíček v rýmařovské Galerii Octopus. *Host*, 2007, 23(8), s. 84-85. ISSN 1211-9938.

Je jednoznačně prokazatelné, že underground skutečně dal prostor literátům, jež se vypracovali (leckdy opravdu z ničeho), psali i po revoluci a dnes jsou uznávanými a váženými autory. Jako zářný příklad lze uvést představitele třetí vlny.

Fascinujícím na tomto uskupení zůstává i to, že několik politicky nesmýšlejících umělců v konečném výsledku výrazně pomohlo svrhnout komunistický režim v Československu. Především se jim však nedá upřít to, že neslevili ze svých přesvědčení a ideálů i za cenu toho, že jim život znepríjemňovaly policejní kontroly, výslechy nebo že kulturní akce a happeningy byly nezřídka rozehnaný.

Nakonec se uchýlím ke slovům nejen Pavla Zajíčka, o tom, že underground je uzavřenou kapitolou.¹¹⁸ Pro dnešního člověka je to kapitola určitě poučná a srozumitelná. Věřím, že při množství diplomových prací, jež se jí věnují, je jen otázkou času, kdy dvojici Martin Machovec, Martin Pilař rozšíří noví badatelé.

118 PŘIKRYLOVÁ, Z. Podivné panoptikum útržků ve větru: Pavel Zajíček v rýmařovské Galerii Octopus. *Host*, 2007, 23(8), s. 84-85. ISSN 1211-9938.

8 Seznam použitých zdrojů a literatury

Primární literatura

KOCH, M. *Hóra Láv: (vybrané básně)*. Praha: Kalich, 2006. ISBN 80-7017-041-7.

KOCH, M. *Červená KarKULKA a jiné básně*. Praha: Vokno, 1992. ISBN 80-85239-11-6.

MACHULKA, Q. *Z Hrdlořez do Dáblic: (texty z pozůstalosti)*. Praha: Kalich, 2006. ISBN 80-7017-054-9.

MACHULKA Q. *Příživník*. Praha: Inverze, 1992. ISBN 80-900160-7-3.

ZAJÍČEK, P. *DG 307: (texty z let 1973-1980)*. Praha: Vokno, 1990. ISBN 80-85239-04-3.

ZAJÍČEK, P. *Kniha měst*. Praha: Sdružení na podporu vydávání časopisů, 1993. ISBN 80-85239-20-5.

ZAJÍČEK, P. *Zápisky z podzemí: (1973-1980)*. Praha: Torst, 2002. ISBN 80-7215-176-2.

ZAJÍČEK, P. *Zvuky sirén a zvonů: (Nénie)*. Brno: Vetus Via, 2001. ISBN 80-86118-73-8.

Sekundární literatura

Monografie

BITRICH, T. et al. *Alternativní kultura: příběh české společnosti 1945-1989*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2001. ISBN 80-7106-449-1.

BONDY, E. *Ve všední den i v neděli--: výbor z básnického díla 1950-1994*. V Praze: DharmaGaia, 2009. ISBN 978-80-86685-32-8.

ČERNÝ, V. *Tvorba a osobnost I*. Praha: Odeon, 1992. ISBN 80-207-0411-6.

JANOUŠEK, P. *Přehledné dějiny české literatury 1945–1989*. Praha: Academia, 2012. ISBN 978-80-200-2057-4.

KOŽMÍN, Z., TRÁVNÍČEK, J. *Na tvrdém loži z psího vína: česká poezie od 40. let do současnosti*. Brno: Books, 1998. ISBN 80-7242-001-1.

LEHÁR, J., et al. *Česká literatura od počátků k dnešku*. 2., dopl. vyd. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008. ISBN 978-80-7106-963-8.

MACHOVEC, M. *Pohledy zevnitř: česká undergroundová kultura ve svědectvích, dokumentech a interpretacích*. Příbram: Pistorius & Olšanská, 2008. ISBN 978-80-87053-22-5.

PILAŘ, M. *Underground: (kapitoly o českém literárním undergroundu)*. Brno: Host, 1999. ISBN 80-86055-67-1.

Příspěvky ve sbornících

MACHOVEC, M. Šestnáct autorů českého literárního podzemí (1948-1989) In: *Literární archiv: Sborník Památníku národního písemnictví. Roč. 25. 1. vyd.* Praha: Památník národního písemnictví, 1991.

Články v časopisech a novinách

BALABÁN, M. Hóra Láv. *Křesťanská revue*, 2008, **75**(5), s. 43-45. ISSN 0023-4613.

BEZR, O. Nechci být fosilií undergroundu. *Lidové noviny*, 2003, **16**(19), s. 19. ISSN 0862-5921.

BÍLEK, P. A. Český beatnik No. 1. *Mladá fronta Dnes*, 1992, **3**(181), s. 11. ISSN 1210-1168.

BÍLEK, P. A. Od gest k sebevýrazu. *Nové knihy*, 1992, **43**, s. 3. ISSN 0322-922X.

HRTÁNEK, P. „Pokud tomu chcete říkat underground, můžete.“. *Tvar*, 2003, **14**(7), s. 23. ISSN 0862-657X.

KOPÁČ, R. Moudrý skeptik Pavel Z. *Nové knihy*, 2001, **41**(24), s. 20. ISSN 0322-922X.

KOPÁČ, R. Zajíček stojí na cestě k noci. *Právo*, 2003, **13**(154), s. 12. ISSN 1211-2119.

LYČKA, P. K insitním autorům českého literárního undergroundu. *Host*, 2006, **22**(1), s. 15-23. ISSN 1211-9938.

MAINX, O. Experimentální naivista. *Host*, 2007, **23**(8), s. 56, 58. ISSN 1211-9938.

MOTÝL, P. Magické noci (ne)nastal čas. *Kontexty*, 2011, **3**(3), s. 84. ISSN 1803-6988.

NOVOTNÝ, V. Sestra naivismu. *Mladá fronta Dnes*, 1992, **3**(267), s. 9. ISSN 1210-1168.

PŘIKRYLOVÁ, Z. Podivné panoptikum útržků ve větru: Pavel Zajíček v rýmařovské Galerii Octopus. *Host*, 2007, **23**(8), s. 84-85. ISSN 1211-9938.

RAUVOLF J. Beat po česku: ohlas autorů beat generation v našich zemích. *Host*, 2007, **23**(5), s. 22-24. ISSN 1211-9938.

RAUVOLF, J. Kvílení doposud neutichlo. *Mladá fronta Dnes - Praha*, 2010, **21**(269). *Kavárna*, s. 37-39. ISSN 1210-1168.

ŠTOLBA, J. Meditující divoch. *Literární noviny*, 1993, **4**(29), s. 7. ISSN 1210-0021. Dostupné také z: <http://archiv.ucl.cas.cz/?path=LitNIII/4.1993/29>.

VALENTOVÁ, K. Kniha měst ponurých. *Český deník*, 1993, **3**(162), s. 10. ISSN 1210-0854.

VANČA, J. Quido Machulka - mimo jiné poezie. *Prostor*, 1992, **1**(81), s. 10.

VANĚK-ÚVALSKÝ, B. Čtenář poezie. *Tvar*, 2004, **15**(2), s. 15. ISSN 0862-657X.

VLČEK, J. Náš čas přichází průběžně: tvorba undergroundové skupiny DG 307 na své skutečné docenění možná teprve čeká. *Mladá fronta Dnes*, 2005, **16**(41). *Praha*, s. C/8. ISSN 1210-1168.

ZAJÍČEK, P. V podstatě vlastně nemám co říct. *Lidové noviny*, 1999, **12**(302). *Kulturní servis [příloha]*, s. [1], 4. ISSN 0862-5921.

Poezie. *Iniciály*, 1992, **3**(30), s. 57-58. ISSN 0862-6324.

Diplomové práce

PYTEL, J. *Postavy českého undergroundu*. Plzeň, 2009. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta pedagogická.

Online zdroje

Papírový hlavy: odkaz českého undergroundu ve vizuálním umění [online]. Projekt Papírový hlavy (za podpory Nadace Vodafone Česká republika): ©Inter-Art, o.s. 2010 [cit. 30.3.2014]. Dostupné z: <http://www.papirovyhlavy.cz/laska-az-za-hrob>

SLAVÍK, P. Poezie v podzemí I. a II. In: *Alternativní kultura* [televizní dokument]. Česká televize, 1997. ČT2 25. 9. 2004 22:00. Dostupné též z internetového portálu: <http://www.youtube.com>

9 Resumé

This theses *The second wave of the Czech literary underground and some of the authors of this period* deals with the phenomena of the Czech literary underground in Czechoslovakia in the second half of the 20th century, especially with the second wave of the Czech literary underground (1960's - 1980's). The author analyses the life and the work of three not very well-known artists: Vratislav Machulka, Pavel Zajíček and Milan Koch and tries to find some common features of their work.

This paper consists of several parts. The first theoretical part aims to the general definition of the underground, Czech underground and Czech literary underground and the relation between each of them. It is followed by the periodization of the underground movement in Czechoslovakia and the explanation of important concepts. The next part is the key part and it focuses on the life and work of the authors. Their work (poems mostly) is represented by significant samples and interpreted briefly.

The last part – the conclusion – deals with the results of the literary analysis and with the short description of the currant state of underground literature research in the Czech Republic.

This work should be an understandable source for anybody who would like to find some information about the second wave of the Czech literary underground generally as well for those who are searching for the information about the particular authors.